

SZKOŁA POLICJI w PILE

Zakład Prawa

Krzysztof Sawicki

Handel ludźmi

sierpień 2011

Redakcja językowa
Waldemar Hałuja

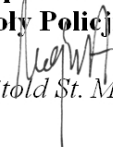
Skład komputerowy
Krzysztof Sawicki

Redakcja techniczna
Waldemar Hałuja

Druk
Lilla Bukłaha

Zatwierdzam i wprowadzam
do użytku jako materiał pomocniczy do zajęć

**Zastępca Komendanta
Szkoły Policji w Pile**

insp. Witold St. Majchrowicz

ISBN 978-83-88360-53-4

Wydawnictwo Szkoły Policji w Pile
Wydanie II poprawione i uzupełnione
Druk: Pracownia poligraficzna SP w Pile
Nakład ..... egz., zam. nr .....
Piła 2011

Spis treści

Wstęp.....	5
1. Handel ludźmi i przestępstwa towarzyszące	6
1.1. Pojęcie handlu ludźmi w znaczeniu Konwencji Narodów Zjednoczonych	6
1.2. Handel żywym towarem, a przepisy karne w polskim prawie karnym.....	6
1.3. Organizacja szlaków przetrzutu ludzi, kraje pochodzenia ofiar i kraje docelowe	10
2. Czynności wykrywcze dotyczące handlu żywym towarem prowadzone przez organy ścigania	12
2.1. Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi.....	12
2.2. Symptomy handlu kobietami i źródła informacji o przestępstwie	15
2.3. Sposoby werbunku osób na handel w celu uprawiania prostytucji	16
2.4. Zadania wykrywcze do realizacji przez organy ścigania	20
2.5. Postępowanie z ofiarą handlu ludźmi	23
Literatura	30
Załącznik	
Algorytm postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi	31

Wstęp

Publikacja zawiera podstawowe informacje z zakresu sytuacji prawnej ofiar handlu ludźmi w polskiej procedurze karnej. Przedstawia w przystępny sposób złożoną problematykę tego zjawiska, ze specjalnym uwzględnieniem przepisów prawa karnego oraz czynności wykrywczych prowadzonych przez organy ścigania.

Zakres merytoryczny zamieszczonej literatury uzupełniającej jest zgodny z programem szkolenia policjantów służb dochodzeniowo-śledczych na poziomie szkolenia zawodowego podstawowego oraz specjalistycznego o profilu operacyjno-dochodzeniowym.

Publikacja powstała na podstawie nowej kodyfikacji prawa karnego materialnego, tj. stanu prawnego obowiązującego od maja 2011 r.

1. Handel ludźmi i przestępstwa towarzyszące

1.1. Pojęcie handlu ludźmi w znaczeniu Konwencji Narodów Zjednoczonych

Znaczącą rolę w zwalczaniu handlu ludźmi odgrywa *Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji*, przyjęta przez ONZ w dniu 02.11.1949 r. ratyfikowana przez Polskę w 1952 r.¹

Z uwagi na to, że handel ludźmi obejmuje poważne naruszenie podstawowych praw człowieka i ludzkiej godności w dniu 12 grudnia 2000 r. w Palermo została podpisana w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej *Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej*, która została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. 4 października 2001 r. podpisany został w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej *Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi*, uzupełniający *Konwencję*, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne NZ dnia 15 listopada 2002 r.

Przepis art. 3 ww. *Protokołu*, definiuje pojęcie handlu ludźmi:

- a) Handel ludźmi oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły, lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystywanie prostytucji innych osób, lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie, albo usunięcie organów.
- b) Zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie określone w punkcie a), nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod wymienionych w tym punkcie.
- c) Werbowanie, transport, przekazanie, przechowywanie lub przyjęcie dziecka celem jego wykorzystania uznawane jest za „handel ludźmi” nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod wymienionych w punkcie a) niniejszego artykułu.
- d) Dziecko oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia².

Handel ludźmi zaliczany jest do kategorii przestępstw dotyczących patologii społecznych i jest często związany z innymi jej zjawiskami jak uprawianie prostytucji - głównie przez kobiety, zjawisko handlu mężczyznami, dziećmi, a także organami.

1.2. Handel żywym towarem, a przepisy karne w polskim prawie karnym

Art. 189a kk – handel ludźmi.

Art. 189a § 1. Kto dopuszcza się handlu ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.

§ 2. Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa określonego w § 1, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

¹ I. D. Olczyk, A. Dośpiał, *Handel ludźmi. Informacje o zjawisku*. Fundacja La Strada. Warszawa 2004,

² *Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej*, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. 2005 r., nr 18, poz. 160).

Przepis został wprowadzony do rozdziału XXIII k.k. w wyniku nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 20 maja 2010 r. (Dz.U. nr 99 poz. 626).

Przedmiotem ochrony w art. 189a kk. jest wolność człowieka i jego godność w aspekcie niemożności zaakceptowania takiego stanu rzeczy, jakim jest próba wprowadzenia człowieka do obrotu na równi z rzeczami. Zarówno małoletni, jak i dorośli ludzie nie mogą być przedmiotem jakiegokolwiek handlu bez względu na to, czy przynosi to komukolwiek korzyść majątkową, czy nie.

Sprawcą przestępstwa może być każdy kto jest zdolny do poniesienia odpowiedzialności karnej, a więc ma ono charakter powszechny.

Czynność sprawcza w §1 polega na dopuszczeniu się handlu ludźmi. Pojęcie handlu ludźmi określa w art. 115§22 kk, który wskazuje, że handel ludźmi to werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem:

- 1) przemocy lub groźby bezprawnej,
- 2) uprowadzenia,
- 3) podstępu,
- 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania,
- 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności,
- 6) udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą

- w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1-6.

Za handel ludźmi mogą być uznane wyłącznie czynności sprawcze wyczerpująco wyliczone w tym przepisie, tj. werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie; ustawodawca nie posłużył się tu klauzulą otwartą, pozwalającą traktować wymienione zachowania jako jedynie przykładowe.

Werbowanie oznacza nakłanianie, zjednywanie, prowadzenie zaciągu; transport to przemieszczanie z zastosowaniem środków lokomocji.

Przewożenie, dostarczanie to sprawienie, żeby ktoś znalazł się w określonym miejscu.

Przekazywanie to dawanie komuś do dalszego dysponowania, powierzenie.

Przechowywanie to z kolei trzymanie gdzieś, składowanie, magazynowanie, przetrzymywanie, ale także ukrywanie, chowanie przed kimś.

Przyjmowanie obejmuje natomiast branie tego, co jest dawane, zapewnianie schronienia, udostępnianie pomieszczenia. Czynności wyliczone powyżej muszą nastąpić co najmniej w jeden ze sposobów wymienionych w pkt 1-6 omawianego przepisu, chyba że zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego (wówczas metody i środki, jakimi sprawca się posługuje, nie mają prawnego znaczenia).

Małoletnim jest osoba, która nie ukończyła 18 lat i nie uzyskała pełnoletności w związku z zawarciem małżeństwa (art. 10 kc)³.

Przemoc to fizyczne oddziaływanie na osobę pokrzywdzoną mające na celu przełamanie lub uniemożliwienie oporu; działanie siłą przewyższającą siłę ofiary. Groźba bezprawna to zarówno groźba, o której mowa w art. 190 kk, jak i groźba spowodowania postępowania

---

³Mozgawa M., M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, Kodeks karny. Komentarz praktyczny, Oficyna, 2010, wyd. III.

karnego lub rozgłoszenia wiadomości uwłaczającej czci zagrożonego lub jego osoby najbliższej; nie stanowi groźby zapowiedź spowodowania postępowania karnego, jeżeli ma ona jedynie na celu ochronę prawa naruszonego przestępstwem. Urowadzenie to przemieszczenie osoby w inne miejsce wbrew jej woli; będzie to transfer osoby bez jej zgody za granicę. Podstępem jest stosowanie metod lub środków, które bądź eliminują opór osoby pokrzywdzonej, bądź też wyłączają świadome wyrażenie przez nią decyzji woli⁴. Wprowadzenia w błąd polega na tym, iż sprawca własnymi podstępnymi zabiegami doprowadza pokrzywdzonego do mylnego wyobrażenia o określonym stanie rzeczy. Wyzyskanie błędu to celowe skorzystanie z mylnego wyobrażenia o wartości rzeczy, skutkach transakcji. Niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania może mieć charakter stały np. choroba psychiczna, albo przemijający np. zaburzenia wynikające z przejściowej choroby⁵.

Stosunek zależności to taki stosunek, który daje jednej osobie możliwość wywierania określonego wpływu na dalsze losy i położenie innej osoby (zależnej). Może to być stosunek zależności między: nauczycielem i uczniem, pracodawcą i pracownikiem, lekarzem i pacjentem, sędzią i oskarżonym. Może mieć on charakter trwały albo chwilowy.

Krytyczne położenie jest położeniem powodującym zagrożenie dla dobra osobistego lub materialnego osoby pokrzywdzonej, przy czym widzi ona możliwość odwrócenia tego zagrożenia poprzez zgodę na czynność seksualną (w tym przypadku na prostytuowanie się), np. jest bez środków do życia i prostytuuje się dla ich zdobycia.

Stan bezradności oznacza niezdolność do podjęcia lub realizacji decyzji woli, przy czym ustawa nie wprowadza żadnych ograniczeń co do przyczyn tego stanu.⁶

Obietnica udzielenia korzyści to akceptacja ze strony osoby wyrażona w dowolnej formie.

Korzyść majątkowa to wszelkiego rodzaju świadczenia, których wartość da się wyrazić w pieniądzu.

Korzyść osobista to świadczenia o charakterze niemajątkowym, które mają znaczenie dla uzyskującego ją, polepszają jego sytuację, a nawet oznaczają określoną przyjemność. **Prostytucja** polega na zaspokajaniu potrzeb seksualnych przygodnych partnerów tej samej lub różnej płci, dokonywanych odpłatnie, bez zaangażowania uczuciowego i zasadniczo bez wyboru partnerów.

Żebractwo to prośenie o jałmużnę, wsparcie; to powtarzające się zachowanie polegające na prośeniu o datki pieniężne (lub niepieniężne, ale mające określoną wartość materialną, np. o ubranie, jedzenie)⁷.

Niewolnictwo jest stanem zależności, w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności (art.115§23 kk).

Jak podniósł SA w Lublinie w wyroku z 7 kwietnia 2005 r. (II AKa 75/05, OSA 2007, z. 8, poz. 38, KZS 2007, z. 7-8, poz. 85), określenie: "handel ludźmi obejmuje nie tylko samą transakcję kupna-sprzedaży, czy też jakąkolwiek inną postać kontraktu cywilnoprawnego odpowiadającego umowie, np. zamiany, najmu, zastawu, użyczenia, której przedmiotem jest osoba ludzka, ale również inne działania, polegające na zawarciu stosownej umowy, dotyczącej tych transakcji, jak też zachowania stanowiące reklamę, werbowanie (rekrutację), doradztwo, przekazywanie, przechowywanie, transport i innego rodzaju czynności, zmierzające do wywozu lub przywozu danej osoby, która chce trudnić się prostytutką za granicą". Już jednoznacznie transakcję należy traktować jako wypełnienie znamion przestępstwa. Transakcja przestępcza może polegać np. tylko na kupieniu lub tylko na sprzedaniu drugiego człowieka.

⁴Marek A. - Kodeks karny – komentarz.

⁵Mozgawa M., M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, Kodeks karny. Komentarz praktyczny, Oficyna, 2010, wyd. III.

⁶Marek A. - Kodeks karny – komentarz.

⁷Mozgawa M. - Kodeks wykroczeń – Komentarz.

Handel ludźmi może być także dokonywany z zamiarem wykorzystania innej osoby w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy z 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz. U. nr 169, poz. 1411 z późn. zm.). Jest to przestępstwo umyślne i może być popełnione jedynie w zamiarze bezpośrednim. Koniecznym elementem strony podmiotowej handlu ludźmi jest kierunkowość działania sprawcy: realizacja opisu czynu stanowiącego handel ludźmi nastąpić może tylko wówczas, gdy zachowanie zostanie podjęte w celu wykorzystania innej osoby (nawet za jej zgodą) w różnych formach seksualnego wykorzystania (wchodzić tu w grę będą w szczególności przestępstwa z rozdziału XXV kodeksu karnego, a także w prostytucji i pornografii), wszelkich formach wykorzystania poniżających godność człowieka, w tym w żebractwie, w niewolnictwie, a także w pracy i usługach o charakterze przymusowym. Z uwagi na wysoki stopień szkodliwości społecznej handlu ludźmi wprowadzono w § 2 karalność przygotowania do popełnienia tego przestępstwa⁸.

Art. 211a – nielegalna adopcja

Art. 211a. Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, zajmuje się organizowaniem adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Głównym przedmiotem ochrony jest dobro dziecka. Zaznaczyć należy, że także w grę będzie wchodził także porządek publiczny związany z koniecznością przestrzegania określonych procedur związanych z adopcją. Sprawcą przestępstwa może być każdy kto jest zdolny do ponoszenia odpowiedzialności karnej a więc ma ono charakter powszechny. „Zajmowanie się” organizowaniem adopcji składa się z wielu pojedynczych czynności, które tworzą w sumie czyn przestępny. Polegać on może zarówno na działaniu, jak i na zaniechaniu. Sprawca zazwyczaj realizuje tu kompleks zachowań, począwszy od wyszukania chętnych do adopcji, znalezienia odpowiedniego dziecka, uzyskania korzystnych opinii środowiskowych dotyczących przyszłych rodziców, aż po korzystne rozstrzygnięcia sądu, dostarczenie dziecka adoptującym je rodzicom, uzyskanie wymaganych zezwoleń i wiz, przeprowadzenie badań lekarskich⁹. Dla bytu przestępstwa niedozwolonego organizowania adopcji wystarczające jest, że sprawca wykonuje tylko pojedynczą czynność z łańcucha koniecznego dla pełnego przeprowadzenia adopcji, o ile czynność ta związana była z chęcią osiągnięcia korzyści majątkowej oraz niedozwolona była przez przepisy ustawy, tj. określonym w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym zasadom i procedurom, mającym przede wszystkim na uwadze dobro dziecka, które będzie adoptowane (art.114, 117 i 120 k.r.o.). Ustawodawca posłużył się określeniem „zajmuje się organizowaniem adopcji”, które jest równoznaczne z określeniem „organizuje adopcję”. Sprawca może popełnić przestępstwo również wtedy, gdy ostatecznie przeprowadzenie adopcji leżało w interesie dziecka, o ile tylko działa on wbrew przepisom ustawy, a jego celem jest osiągnięcie korzyści majątkowej. Inny cel występujący po stronie sprawcy (np. korzyść osobista, swoiście rozumiana chęć niesienia pomocy osobom chcącym adoptować dziecko) nie może implikować odpowiedzialności z art. 211a. Przestępstwo ma charakter bezskutkowy (formalny) i popełnione jest z chwilą ukończenia samego czynu. Przedmiotem bezpośredniego działania jest dziecko. Przestępstwo może być popełnione wyłącznie umyślnie w zamiarze bezpośrednim. Należy zaznaczyć, że będą występowały zbiegi przestępstwa z art. 211a z innymi przestępstwami, m.in. z uprowadzeniem lub zatrzymaniem nieletniego (art. 211), wpływanie przemocą lub groźbą na czynności urzędowe sądu (art. 232), składanie fałszywych zeznań w postępowaniu adopcyjnym (art. 233 § 1), podrabianie lub przerabianie dokumentów

⁸Mozgawa M., M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, Kodeks karny. Komentarz praktyczny, Oficyna, 2010, wyd. III.

⁹Zoll A. Kodeks karny. Komentarz, tom II

(art. 270 § 1). Z uwagi na wielość czynów będziemy mieli do czynienia z rzeczywistym zbiegiem przestępstw¹⁰.

Art. 8 przepisy wprowadzające kodeks karny - oddanie innej osoby w stan niewolnictwa.

Art. 8. Kto powoduje oddanie osoby w stan niewolnictwa lub utrzymuje ją w tym stanie albo uprawia handel niewolnikami, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.

Przedmiot ochrony jest taki sam jak w art. 189a kk, to jest wolność człowieka i jego godność w aspekcie niemożności zaakceptowania takiego stanu rzeczy, jakim jest próba wprowadzenia człowieka do obrotu na równi z rzeczami. Przestępstwo ma charakter powszechny, można go popełnić umyślnie, przy czym określenie czynności sprawczej wskazuje na to, że w grę wchodzi tylko zamiar bezpośredni. Czynność sprawcza polega na oddaniu człowieka w stan niewolnictwa (nawet jednorazowym), utrzymywaniu człowieka w tym stanie (również w odniesieniu choćby do jednego człowieka) bądź na uprawianiu procederu handlu niewolnikami. Zgodnie z art. 115 § 23 kk niewolnictwo jest stanem zależności, w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności. Oddanie człowieka w stan niewolnictwa polega na każdym zachowaniu sprawiającym, że człowiek trafia w stan niewolnictwa. Utrzymywanie człowieka w stanie niewolnictwa ma, jak się wydaje, charakter przestępstwa trwałego. Polega ono na zachowaniu sprawiającym, że już istniejący stan niewolnictwa w odniesieniu do jakiegokolwiek człowieka nie ulega przerwaniu. Wydaje się, że czynność sprawcza przybiera w takim przypadku kształt charakterystycznej dla przestępstwa trwałego kombinacji działania z zaniechaniem. Uprawianie handlu niewolnikami należy, jak się wydaje, interpretować analogicznie do znamienia handlu ludźmi¹¹.

1.3. Organizacja szlaków przerzutu ludzi, kraje pochodzenia ofiar i kraje docelowe

Handel ludźmi prowadzony jest zarówno w płaszczyźnie jednostkowej o mniejszym zasięgu, jak i w grupach zorganizowanych sieci przemytniczych. O ile ten pierwszy odbywa się głównie w strefach przygranicznych i ma ograniczone rozmiary (małe gangi, pojedynczy sprawcy), o tyle grupy przestępcze charakteryzuje masowość: werbowanych i transportowanych jest wiele ofiar, które za granicą sprzedawane są odbiorcom. Międzynarodowe gangi kontrolują wszystkie aspekty handlu ludźmi, dysponując wyspecjalizowanymi agencjami rekrutacji, przygotowania dokumentów, transportu ofiar, lokowania w domach publicznych bądź na ulicy czy wykorzystania w przemyśle pornograficznym. Gangi te zatrudniają obywateli różnych państw. Wiele przypadków dowodzi, że główną rolę odgrywają w nich handlarze z Rosji, Turcji, Niemiec, Albanii, państw b. ZSRR i b. Jugosławii¹². W wyniku pojawienia się nowych form zorganizowanej przestępczości szlaki handlu żywym towarem w Europie znacznie się zmieniły. Dotychczas miejsca przeznaczenia, kraje tranzytowe i pochodzenia łatwo było ustalić. Na początku lat dziewięćdziesiątych kraje takie, jak: Polska, Czechy, Węgry i Litwa, były głównie krajami pochodzenia. Obecnie stały się one krajami tranzytowymi, a także docelowymi. Ponadto, kobiety przerzucane są nie tylko w obrębie jednego kraju, lecz coraz częściej przez różne granice. Inne kraje również stają się zarówno tranzytowymi, jak i miejscami pochodzenia, np. Ukraina, Białoruś, Mołdawia, Rumunia i Bułgaria. Bałkański

¹⁰ Mozgawa M., M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, Kodeks karny. Komentarz praktyczny, Oficyna, 2010, wyd. III.

¹¹ Mozgawa M., M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, Kodeks... op. cit.

¹² Hołyst B., Wiktyologia, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006, s. 905

rejon nabiera coraz większego znaczenia dla rekrutacji oraz tranzytu kobiet i dzieci, a Słowenia staje się ośrodkiem tranzytowym do Włoch i dalszych krajów objętych układem z Schengen. Mają miejsce ciągle zmiany dróg tranzytu kobiet w celu zmniejszenia ryzyka wykrycia i zwiększenia zysków. Zmiany trasy dyktowane są również wykorzystywaniem słabych sił policyjnych, dogodnych przejść granicznych oraz możliwości skorumpowania władz publicznych¹³ Trasy przerzutu kształtują się zależnie od osiągniętych cen. Jedne lokowane są w domach publicznych w pobliżu baz wojskowych, inne przerzucane są przez Włochy, Chorwację, Słowenię do Austrii i dalej do państw Unii Europejskiej. Jeśli nie używa się przy przekraczaniu granic sfalszowanych dokumentów, to przerzut odbywa się drogą wodną do Włoch za pomocą małych łodzi nieuchwytnych przez radar. Na drodze lądowej wykorzystuje się niektóre z 350 niestrzeżonych przejść granicznych Bośni i Hercegowiny przez Chorwację do Słowenii, skąd przejmują je wspólnicy do Austrii i innych państw Unii Europejskiej. Kosowo jest nie tylko okresem docelowym i tranzytowym, ale też miejscem międzynarodowego handlu kobietami¹⁴ Nie ulega wątpliwości, że Polska, jeżeli chodzi o handel kobietami, jest krajem, z którego:

- wywożone są kobiety za granicę,
- krajem tranzytowym, a także
- krajem docelowym dla handlarzy kobietami z Europy Wschodniej.

W związku z tym niepokoi niska wykrywalność przestępstw w tych dwóch ostatnich obszarach (Polska jako kraj tranzytowy i jako kraj docelowy). Niewykluczone, że wpływ na to ma polityka deportacyjna. Bardzo często cudzoziemki przebywające nielegalnie w Polsce są natychmiast deportowane do granicy. Natychmiastowa deportacja kobiet uniemożliwia zgromadzenie ewentualnego materiału dowodowego i poznanie rzeczywistej skali zjawiska. Ofiary są w ten sposób pozbawione możliwości złożenia zeznań obciążających sprawców przestępstw¹⁵. Handlarze ludźmi zarówno w kraju pochodzenia, jak i docelowym najczęściej mają powiązania ze zorganizowanymi grupami przestępczymi, które zapewniają im ochronę. Biorąc pod uwagę brak świadków w sprawach związanych z handlem ludźmi, działalność sprawców jest praktycznie bezkarna¹⁶.

Wywóz kobiet poza granice ich krajów ojczystych odbywa się dwoma sposobami:

- w sposób legalny – na podstawie legalnych paszportów, często załatwianych - finansowanych przez sprawców handlu, którzy po przekroczeniu granic kraju docelowego im je odbierają pod pretekstem załatwienia formalności meldunkowych, ubezpieczeniowych, rejestracji w urzędzie zatrudnienia, a następnie przekazują je zleceniodawcom – właścicielom domów publicznych, agencji towarzyskich, nocnych klubów, tym samym uniemożliwiając ewentualny legalny wyjazd - powrót do kraju pochodzenia,
- w sposób nielegalny – na podstawie skradzionych lub podrobionych dokumentów- paszportów, albo w specjalnie przygotowanych skrytkach w środkach transportu lub przez tzw. zieloną granicę.

Jedynie znajomość przyczyn migracji i warunków życia w krajach pochodzenia kobiet może pozwolić na skuteczne zwalczanie handlu kobietami. Polepszenie warunków życia w krajach Europy Środkowej, Południowej i Wschodniej może usunąć podłoże tego procederu. Projekty pomocy rozwojowej, specjalnie ukierunkowane na kobiety oraz działania informacyjne w krajach pochodzenia powinny stać się głównym filarem w walce z handlem kobietami. Istnieje nadzieja, że wejście do Unii Europejskiej krajów środkowo- i wschodnioeuropejskich przyczyni się do postępu w harmonizacji i wprowadzeniu w życie przepisów, ale również do poprawy sytuacji ekonomicznej, przez co migracja stanie się mniej atrakcyjna.

¹³ Hołyst B., Psychologia kryminalistyczna, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004, s. 809

¹⁴ Hołyst B., Wiktyologia, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006, s. 905.

¹⁵ Karsznicki K., Handel kobietami w świetle spraw karnych, „Prokuratura i Prawo” 12/2002, s. 70.

¹⁶ Hołyst B., Wiktyologia... op. cit., s. 899.

Trzeba jednak obawiać się, że granica krajów pochodzenia będących przedmiotem handlu kobiet przesunie się jedynie bardziej na wschód. Biorąc pod uwagę fakt, że rocznie ok. 120 tys. kobiet i dzieci z Europy Wschodniej i Południowej jest sprzedawanych w krajach UE. Handlarze z nowych krajów UE będą mogli nie tylko stare kraje członkowskie, ale też nowe zaopatrywać w towar w postaci kobiet. Do czasu zharmonizowania prawa UE z regulacjami krajowymi, pozostaje w tym zakresie wiele do zrobienia. W szczególności pilne jest ujednoczenie narodowych kodeksów karnych i kodeksów postępowania karnego przez wspólne określenie stanów faktycznych przestępstwa i wyrównanie wymiarów kar.¹⁷

2. Czynności wykrywcze dotyczące handlu żywym towarem prowadzone przez organy ścigania

2.1. Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi

Do najważniejszych czynników sprzyjających handlowi kobietami należą:

- czynniki ekonomiczne,
- czynniki socjalne,
- czynniki polityczno-społeczne¹⁸.

Handel kobietami z Europy Środkowej i Wschodniej osiągnął duże rozmiary na początku lat 90. Zbiegło się to z upadkiem systemu komunistycznego w Europie. Liberalizacja gospodarcza przyczyniła się do powstawania zorganizowanych grup zajmujących się seksem i pornografią. Taki przemysł powiązany z przestępczością zorganizowaną rozpowszechnił się do tego stopnia, że handel kobietami i prostytutka stały się poważnymi przedsięwzięciami komercyjnymi. Niewątpliwie wpływ na to miało też bezrobocie wynikłe z przekształceń gospodarczych. W Polsce przed rokiem 1990 ośrodki prostytutki istniały głównie w hotelach i restauracjach, natomiast po 1990 roku bardzo wyraźnie wzrosła liczba salonów masażu i klubów odnowy biologicznej, które stanowią nieoficjalne domy publiczne. Kontrolę nad tymi ośrodkami sprawują zorganizowane grupy przestępcze. W Polsce występuje poza tym tzw. prostytutka przydrożna. Zazwyczaj tego typu prostytutki są cudzoziemkami, które przybyły do Polski dzięki wizie turystycznej i służą klientom prowadzącym dalekobieżne ciężarówki w miejscach nieodległych od punktów granicznych. Jeżeli chodzi o zjawisko handlu kobietami, Polska początkowo funkcjonowała jako kraj, z którego pochodzą ofiary (przymuszone do uprawiania prostytutki w Niemczech i Holandii). Wkrótce jednak stała się krajem tranzytowym dla kobiet z byłego Związku Radzieckiego oraz innych krajów Wschodniej Europy. Istnieje uzasadnione przypuszczenie, że kraj nasz staje się także krajem, do którego importowane są kobiety z Europy Wschodniej, a więc krajem docelowym (głównie dla gangów handlujących kobietami z Bułgarii oraz kobietami z byłego ZSRR, których wiele pracuje w agencjach towarzyskich).¹⁹

Różnice socjalne między bogatymi państwami przemysłowymi, a tzw. państwami rozwijającymi się i dawnego „bloku wschodniego: powodują, iż kobiety i dzieci z tych ostatnich stały się „surowcami” do wykorzystania.²⁰

---

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Buchowska S., La Strada Fundacja Przeciwno Handlowi Kobietami.

¹⁹ Karsznicki K., Handel... op. cit., s. 67

²⁰ Hołyst B., Na granicy życia i śmierci. Studium kryminologiczne i wiktymologiczne. Wydawnictwo C.F. Muller. Lex utilis. Warszawa 2002, s. 55

Globalizacja znalazła swoje odzwierciedlenie również w zjawisku handlu kobietami. Upadek ZSRR i rozpad Jugosławii bardzo przyczyniły się do nasilenia takiego rozwoju sytuacji.²¹ Przemiany społeczno-polityczne i gospodarcze w Europie Środkowej i Wschodniej związane z upadkiem komunizmu przyczyniły się w istotnej mierze również do powstania zjawisk niekorzystnych w postaci gwałtownego wzrostu bezrobocia i dalszych negatywnych skutków jako obniżenie poziomu życia wielu rodzin. Jednocześnie otwarcie granic i ułatwienia w otrzymaniu paszportów stanowiły zachętę do emigracji do zamożnych krajów zachodnich. Nową sytuację szybko zaczęły wykorzystywać grupy przestępcze, które przystąpiły do organizowania przerzutów ludzi z tych terenów na Zachód niezależnie od indywidualnych wyjazdów. Kraje takie jak Polska, Węgry, Czechy, Słowacja oraz powstałe w wyniku rozpadu Jugosławii od dawna były krajami tranzytowymi dla grup emigrantów z Azji, ale stopniowo stawały się również rejonami, z których ludzie, zwłaszcza młodzi, zaczęli emigrować z nadzieją na poprawę bytu poprzez uzyskanie możliwości pracy.

Często zdarza się, że wewnętrzne konflikty zbrojne destabilizują życie ludności i powodują jej przemieszczanie się jak w przypadku państw bałkańskich. Grupy przestępcze, które zajmowały się przerzutem emigrantów z krajów azjatyckich, szybko zorientowały się w możliwościach organizowania przemytu obywateli z własnych krajów i przystąpiły do ich werbowania. Często niski poziom wykształcenia chętnych do emigracji i ich naiwność ułatwiały werbowanie i powodowały, że stawali się oni na Zachodzie ofiarami handlu i prostytucji. Przemyt ludzi stał się dla organizatorów źródłem wielkich dochodów i procederem bardziej bezpiecznym niż handel narkotykami czy przemyt papierosów z uwagi na małe ryzyko wykrycia i brak przepisów karnych lub tylko niskie kary za te przestępstwa w ustawodawstwach wielu krajów.

Duże zainteresowanie grup zorganizowanej przestępczości przemytem ludzi jest wzmacnianie przez znaczne zapotrzebowanie na tanią siłę roboczą w domach, rolnictwie i usługach krajów zachodnich, a także w przemyśle rozrywkowym, w tym w prostytucji i pornografii. Przemyt ludzi ułatwiają także słabe kontrole graniczne oraz wielka liczba osób chcących wyrwać się z biedy i marzących o szybkim dorobieniu się majątków.

Międzynarodowym mitom łatwego zarobku i życia w luksusie w porównaniu z dotychczasową wegetacją w szczególności ulegają młode kobiety i to one stanowią główną część nielegalnej emigracji z krajów Europy Środkowej i Wschodniej.²²

Niespójny system prawny, słabe prawo lub niemożność jego wyegzekwowania sprzyja handlowi kobietami. Bezradność organów ścigania przejawia się nie tylko w niemożności zbierania dowodów przestępstwa i zeznań świadków, ale wynika też z niedostatecznego wykorzystania istniejących już przepisów prawnych do stworzenia pokrzywdzonym warunków do zeznań. Jest to konieczne do przełamania obaw i strachu kobiet przed reperkusjami ze strony zorganizowanych grup przestępczych.

Czynnikiem ułatwiającym proceder handlu kobietami jest również niesprecyzowana sytuacja prawna zjawiska prostytucji. Z jednej strony nie jest ona karalna, ale też nie jest legalna. Nie można zgłosić prostytucji jako zawodu i doprowadzić do jej dekryminalizacji. Szara strefa, w jakiej znajduje się prostytucja w Polsce, sprzyja eskalacji handlu kobietami. Handlowi kobietami sprzyja także fakt, że przynosi on zorganizowanym grupom przestępczym szacunkowo większe zyski niż handel bronią lub narkotykami, przy jednoczesnym minimalnym ryzyku prawnym: znikoma wykrywalność przestępstw tego rodzaju, duża liczba spraw umarzanych i niskie wyroki dla sprawców nie stanowią wystarczającej bariery odstraszałej. Handlowi kobietami sprzyjają też coraz bardziej przemyślane formy i metody rekrutacji kobiet. Międzynarodowe grupy przestępcze, w odróżnieniu od organów ścigania, dysponują nieogra-

---

²¹ Konrad H., Introduction and overview [w:] B. Limanowska Trafficking In Human Beings In Southeastern Europe, s. XIII

²² Hołyst B., Wiktymologia... op. cit., s. 892.

niczonymi środkami finansowymi. Ich działalność jest lepiej skoordynowana, lepiej się także komunikują, wykorzystując do swoich przestępczych procedurów najnowsze zdobycze techniki. Czynnikiem sprzyjającym handlowi kobietami jest też zakłamanie i podwójna moralność w wielu krajach, także w Polsce.

W krajach pochodzenia ofiar jednocześnie istnieje społeczne potępienie dla kobiet pracujących w prostytucji i przyzwolenie na korzystanie przez mężczyzn ze świadczonych przez nie usług.

Handlowi kobietami sprzyja również sytuacja, kiedy w środkach masowego przekazu handel kobietami przedstawiany jest jako zjawisko sensacyjne. Medialny obraz zjawiska sugeruje, że dotyczy on najwyraźniej seksu i pieniędzy, a stereotyp ten chętnie jest powielany. Kobiety, ofiary przestępstwa, przedstawiane są jak przedmioty na sprzedaż, jako towar. Handlowi kobietami sprzyja brak skorelowanych, systemowych, programowych działań na rzecz zwalczania oraz zapobiegania temu przestępstwu w Polsce. Brak spójnej wizji zwalczania i zapobiegania temu zjawisku w równym stopniu dotyczy władz państwowych, decydentów i autorytetów społecznych a także profesjonalistów. Uniemożliwia to efektywną działalność.

Brak skoordynowanych, usystematyzowanych działań na poziomie krajowym uniemożliwia, a na pewno znacznie utrudnia efektywną współpracę międzynarodową pomiędzy krajami pochodzenia, tranzytu i docelowymi dla ofiar handlu ludźmi. Wiadomo przecież, że handel kobietami jako przestępstwo międzynarodowe może być skutecznie zwalczane tylko siłami międzynarodowymi.²³

Między krajami pochodzenia ofiar występują dysproporcje poziomu gospodarczego. W państwach o dużych społecznych różnicach to głównie kobiety są ofiarami trudnej społecznej i gospodarczej sytuacji. W byłych państwach komunistycznych od czasu przechodzenia do gospodarki rynkowej znacznie wzrosła liczba kobiet samotnie wychowujących dzieci; odczuwają one zmniejszenie opieki ze strony państwa. Następuje feminizacja biedy – kobiety bardziej niż mężczyźni dotknięte są zjawiskiem bezrobocia, a pracujące są gorzej opłacane. W tej sytuacji dla wielu kobiet emigracja jest jedynym sposobem zabezpieczenia utrzymania siebie i członków rodziny. Wynikająca stąd feminizacja migracji prowadzi dalej do tego, że kobiety są szczególnie zagrożone jako ofiary handlu ludźmi. Oprócz czynników ekonomicznych również przemoc wobec kobiet w wielu z tych krajów skłania je do emigracji. Mit Europy Zachodniej, że niezależność i emancypacja kobiet są tam daleko zaawansowane i, że istnieją o wiele większe możliwości rozwoju, również przyczynia się do emigracji. Jednocześnie handel żywym towarem wspiera wielka liczba skorumpowanych urzędników państwowych oraz istniejące od dawna struktury zorganizowanej przestępczości. Ponadto polityczna destabilizacja oraz sytuacje konfliktowe i pokonfliktowe stwarzają wielkie zagrożenie dla kobiet i dziewcząt, co może prowadzić do zwiększenia tego handlu. Wreszcie obecność militarnych i cywilnych organizacji międzynarodowych na terenach objętych wojną prowadzi, paradoksalnie, do wzrostu popytu na prostytutki.²⁴

Jeśli chodzi o podaż, to określone warunki społeczno-ekonomiczne zmuszają kobiety i dzieci w wielu rejonach świata do poddawania się różnym formom seksualnej eksploatacji. Warunki te to przede wszystkim: bieda związana z nową polityką gospodarczą i erozją danych sektorów gospodarki, następuje zaś wzrost nielegalnej migracji, wiek i nierówność płciowa wraz z dyskryminacyjną praktyką czyniącą kobiety i dzieci odpowiedzialnymi za utrzymanie rodziny oraz wzrost liczby bezdomnych dziewcząt i kobiet, stanowiących ryzyko stania się ofiarami.

Jeśli chodzi o kwestię popytu, to zmiany w dziedzinie seksu odgrywają ważną rolę. Ostatnio lokalne rynki seksu uległy rozszerzeniu i przybrały nowe formy. Handel seksem

²³ Buchowska S., *La Strada...* op. cit.

²⁴ Hołyst B., *Wiktymologia...* op. cit., s. 903

stworzył nowe nawyki konsumpcyjne na rynkach prostytucji, które uczyniono bardziej atrakcyjnymi dla klientów. Mogą oni otrzymać:

- usługi seksualne znacznie taniej dzięki większej osiągalności,
- bardziej atrakcyjne dziewczęta i kobiety – w wyniku tego, że coraz młodsze kobiety są zmuszane do prostytucji,
- większy wybór kobiet i dziewcząt z różnych grup etnicznych w związku z rozszerzeniem geograficznych obszarów pochodzenia.²⁵

Handel ludźmi obejmuje nie tylko aspekt seksualnego wykorzystania, ale także wykorzystywania ludzkiej siły roboczej w niewolniczych warunkach. Wśród przyczyn narastaniu problemu należy wymienić biedę, bezrobocie, brak wykształcenia.²⁶

Do czynników najbardziej sprzyjających zjawisku handlu kobietami należą bezrobocie i ubóstwo. Głównym powodem migracji jest najczęściej chęć poprawy własnej sytuacji ekonomicznej i życiowej. Brak możliwości uzyskania pracy oraz brak legalnych możliwości zarobkowania za granicą powodują, że nielegalna migracja zarobkowa staje się jedyną alternatywą. Czynnikiem sprzyjającym handlowi kobietami jest także ograniczona możliwość wyboru pracy. Kobiety bez wykształcenia mogą znajdować zatrudnienie jedynie w tradycyjnych, zwyczajowo przypisywanych kobietom pracach domowych, opiece nad dziećmi lub usługach seksualnych. Wiele kobiet decyduje się też na małżeństwo z nadzieją, że poślubią dobrze sytuowanego mężczyznę, który zapewni im bezpieczną przyszłość, a nawet wolność.²⁷

Reasumując czynnikami sprzyjającymi handlowi ludźmi są:

- bieda,
- globalizacja,
- feminizacja biedy i migracji,
- strategie rozwoju, np. turystyka,
- konfliktowe sytuacje zbrojne,
- dyskryminacja płci,
- prawo i polityka dotyczące migracji i migracyjnej siły roboczej,
- prawo i polityka dotyczące prostytucji,
- korupcja władz,
- wysokie zyski – zaangażowanie przestępczości zorganizowanej,
- praktyki kulturowe i religijne.

2.2. Symptomy handlu kobietami i źródła informacji o przestępstwie

O zaistnieniu przestępstwa handlu ludźmi można często wnioskować na podstawie fragmentarycznych informacji jak te, że: w lokalnej społeczności przebywały osoby, które proponowały pracę na czarno, wyjazd w „atrakcyjne miejsce”, atrakcyjną pracę wyłącznie dla kobiet, niewymagającą kwalifikacji i znajomości języka, ułatwienie w zdobyciu dokumentów i przekroczeniu granicy, pokrycie wszystkich kosztów związanych z wyjazdem (przejazd, mieszkanie, wyżywienie) na poczet przyszłych zarobków.²⁸ Zatem o fakcie handlu kobietami i zmuszaniu ich do prostytucji często możemy się tylko domyślać - wnioskować na podstawie takich symptomów jak:

- w lokalnej społeczności: pojawienie się pośredników (często kobiet - pośredniczek), za pomocą których kobiety wyjeżdżają za granicę do pracy i przestają utrzymywać kontakty

²⁵ Hołyst B., Psychologia kryminalistyczna, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004, s. 807

²⁶ Grzelak A., Unia Europejska, a prawo karne, Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa 2002, s. 87

²⁷ Buchowska S., La Strada... op. cit.

²⁸ Brunon Hołyst, Wiktyologia... op. cit., s. 899.

z rodziną i znajomymi, po powrocie do kraju prowadzą zamknięty tryb życia, nie udzielają się towarzysko, milczą na temat pobytu za granicą, pracy i koleżanek,

- w agencji lub na drodze, kobiety:
  - boją się,
  - noszą ślady pobicia,
  - nie mają przy sobie oryginalnych dokumentów,
  - nie zarabiają pieniędzy,
  - nie kontaktują się ze światem zewnętrznym,
  - nie poruszają się samodzielnie,
  - rozmawiają z osobami z zewnątrz wyłącznie w obecności „opiekuna” lub koleżanek,
  - nie wolno im odmawiać klientom i ich żądaniom. (La Strada).

Po wyjeździe do pracy za granicą osoba ta przestaje się kontaktować lub czyni to rzadko i mówi krótko, nie chce podać adresu (numeru telefonu), mówi jakby była pod wpływem środków odurzających, a po powrocie ofiara najczęściej nie ma pieniędzy, ani bagażu, nie chce opowiadać o wyjeździe, unika kontaktów z ludźmi, nawet bliskimi, jest w złej kondycji psychicznej (depresja, używki, myśli samobójcze), trudno jej wrócić do pracy (szkoły), nie odbiera telefonów, boi się wychodzić sama z domu.²⁹

Często werbowane kobiety pochodzą z rodzin patologicznych lub wręcz zajmujących się uprawianiem prostytucji „pokoleniowo”, co znacznie utrudnia uzyskanie informacji o tych faktach, wręcz daje gwarancję sprawcom, że fakt sprzedaży i zmuszania do prostytucji nie zostanie zgłoszony policji.

Jakkolwiek podanie dokładnej charakterystyki ofiar handlu jest niemożliwe, to można wskazać niektóre cechy potwierdzające ich wiktymizację, jak: ślady pobicia, odczuwanie strachu przez kontaktami z ludźmi, brak dokumentów itp. Olbrzymią część ofiar stanowią dziewczęta i kobiety; mężczyźni i chłopcy pochodzący z b. ZSRR i Europy Środkowo-Wschodniej.³⁰

Źródłami informacji o handlu kobietami i zmuszaniu ich do uprawiania prostytucji na terenie kraju jak i poza jego granicami najczęściej są informacje:

- od pokrzywdzonych,
- od rodzin poszukujących zaginione kobiety,
- uzyskane w wyniku pracy operacyjnej,
- od jednostek straży granicznej,
- od policji innych państw przekazywane za pośrednictwem Biura Międzynarodowej Współpracy Policji KGP,
- z polskich przedstawicielstw dyplomatycznych.

2.3. Sposoby werbunku osób na handel w celu uprawiania prostytucji

Wykorzystywanie ofiar następuje już w kraju docelowym, po przeprowadzeniu transakcji sprzedaży. Wykorzystującym jest najczęściej osoba posiadająca obywatelstwo państwa, do którego uprowadzono ofiarę bądź cudzoziemiec zamieszkujący w tymże państwie. W Polsce najbardziej aktywni w tym przestępczym procederze są obywatele Bułgarii.

Badania wskazują, że osoby zaangażowane w werbowanie kobiet chętnych do wyjazdu za granicę w celach zarobkowych pochodzą z tego samego kraju, z którego pochodzą ofiary³¹. Ofiary są przeważnie werbowane przez agencje, pośredników i znajomych, którzy obie-

²⁹ Hołyst B., Wiktyologia... op. cit., s. 899

³⁰ Ibidem.

³¹ Karsznicki K., Nadzór... op. cit., s. 38

cują kobietom dobre zarobki na Zachodzie i zobowiązują się do załatwienia wszelkich formalności. Inne kobiety są uprowadzane wprost z ulicy.³² Z kolei dla Rumunek i Mołdawianek podróż często zaczyna się w Temeswar, skąd przywożone są do centrum przemytu w markecie Arizona w okręgu Brasko albo do serbskiego Nowego Sadu. Tam odbywają się – na oczach miejscowych władz – prawdziwe targi niewolników, na których są one sprzedawane. Wiele kobiet jest przetrzucanych do Kosowa. Istnieją do dziś obozy, w których kobiety te tak długo są gwałcone i poddawane presji, aż ich wola zostanie złamana. Jeśli stawiają opór, stosowane są wobec nich tortury (przypalanie czy elektrowstrząsy).³³

Werbowanie kobiet, odbywające się najczęściej w dyskotekach lub innych lokalach, polega zwykle na oferowaniu dobrze płatnej pracy w Niemczech. Po zawarciu umowy z kandydatką są załatwiane formalności w celu legalnego wjazdu do Niemiec (często środkiem lokomocji werbownika). Już na miejscu uświadamia się ofiarom, jakie rzemiosło będą uprawiać. Są one w obcym kraju, z reguły nie znają języka i nie mają paszportów, które są im od razu odbierane. Pod presją psychiczną lub fizyczną są zmuszane do prostytucji; muszą bowiem spłacić określone w umowach „długi” (rzekome koszty wizy, mieszkania i łapówek dla władz) wysokości kilku tysięcy euro. Większa część ich zarobków jest zabierana przez sutenerów bądź właścicieli domów publicznych.³⁴

Nierzadko sposobem rekrutacji są ogłoszenia matrymonialne lub namowy koleżanek, które już były na Zachodzie. Osobiste kontakty z pośrednikami mają zapewnić większą wiarygodność możliwości zatrudnienia, a niekiedy służą już podpisaniu kontraktu o pracę. Zwykle ofiary, podpisując kontrakt w języku obcym, którego nie znają, nie wiedzą, co naprawdę je czeka. Werbownicy nie kierują się kwalifikacjami osób, lecz wiekiem i wyglądem zewnętrznym. Kobiety, które zdecydowały się na wyjazd za granicę, z reguły przestają się obawiać konsekwencji nielegalnego jej przekroczenia i godzą się na wszelkie niebezpieczeństwa z tym związane, np. transport w skrytkach samochodów ciężarowych czy bagażniku. Te, które chcą wycofać się, przeważnie są zastraszane użyciem broni lub innych narzędzi. Przeważnie jednak organizator i przeprowadzający przerzut stara się być uprzejmy i opiekuńczy, by nie budzić podejrzeń i dopiero po przekroczeniu granicy zmienia się jego zachowanie, a wraz z tym sytuacja przetrzucanych kobiet; wszelkie nieposłuszeństwo z ich strony spotyka się z przemocą i niejednokrotnie gwałtem.³⁵

O ile mężczyźni najczęściej trafiają do niewolniczej pracy w warsztatach i fabrykach, budownictwie i rolnictwie, o tyle kobiety są sprzedawane na rynku prostytucji, turystyki seksualnej i pornografii.³⁶

W naszym kraju odbywają się sekscastingi do domów publicznych, m.in. w okolicach Słubic, Świecka, Świnoujścia, Zgorzelca. Polacy są również współorganizatorami podobnych aukcji we Lwowie, a także w okolicach Chociebuża, Frankfurtu nad Odrą, Gorlitz, Stralsundu i Greifswaldu w Niemczech. Oprócz aukcji w tych miejscowościach działają też sklepy z kobietami – przedstawiając odpowiednie referencje, można tam kupić dziewczynę o każdej porze dnia i nocy. W sklepach wybór jest jednak znacznie mniejszy niż na sekscastingach.

We Lwowie, przy bulwarze Tarasa Szewczenki kobietami handluje się jak zwierzętami. Wśród nabywców dominują Polacy. Są oni pośrednikami w handlu między zachodnioeuropejskimi sutenerami, a rosyjskimi i ukraińskimi mafiosami. Kupione kobiety wywożą do Polski i tu ponownie je sprzedają, co najmniej za dwukrotnie wyższą cenę. Na aukcjach organizowanych w naszym kraju do kobiet ze Wschodu dołączają Polki. Dziewczyny, które nie znajdują nabywcy podczas castingu, dowożone są do klientów gorszej kategorii i sprzedawane

³² Hołyst B., Wiktymologia... op. cit., s. 904

³³ Ibidem, s. 905

³⁴ Hołyst B., Na granicy życia i śmierci. Studium kryminologiczne i wiktymologiczne. Wydawnictwo C.F. Muller. Lex utilis. Warszawa 2002, s. 56.

³⁵ Dawid – Olczyk I., A. Dośpiał Handel ludźmi. Informacje o zjawisku, Fundacja La Strada. Warszawa 2004

³⁶ Hołyst B., Wiktymologia... op. cit., s. 293

wprost z samochodu. Wzdłuż naszej zachodniej granicy funkcjonuje swoisty targ obwoźny, którego organizatorami są głównie Rosjanie i Ukraińcy.³⁷

Handel ludźmi obejmuje trzy główne etapy: werbunek, transport i przekazanie odbiorcy, przy czym werbunek następuje zazwyczaj przez wprowadzenie ofiary w błąd, nadużycie władzy, użycie bądź groźbę przemocy. Osoby przerzucone pozbawione są paszportów, jeżeli je miały, i stają się bezradne. Zarobki z prostytucji i innych usług seksualnych kobiet są im zabierane prawie w całości, tak, że stają się one całkowicie uzależnione od właścicieli lokali nocnych bądź domów publicznych, w których je umieszczono.³⁸

Znaczna większość ustalonych pokrzywdzonych była świadoma celu wyjazdu za granicę i rodzaju wykonywanej tam pracy. Podejrzani zajmujący się werbowaniem w Polsce kobiet gotowych do wyjazdu za granicę w celu uprawiania prostytucji wykorzystywali ich ciężką sytuację materialną.

Najczęściej werbowano kobiety w wieku 16 – 20 lat, o wykształceniu podstawowym i o niskim statusie materialnym. Podejrzani zajmujący się werbowaniem kobiet otrzymywali od zleceniodawcy przeważnie w granicach od 500 – 2000 euro za dostarczenie 1 kobiety. Zleceniodawcą zawsze był cudzoziemiec (najczęściej obywatel Niemiec) mieszkający w Niemczech bądź w Holandii. Pokrzywdzone decydowały się na złożenie zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa dopiero po powrocie do Polski i tylko w sytuacjach, kiedy były gwałcone bądź dochodziło do drastycznych form prostytucji.

Na podstawie analizowanych spraw dało się zauważyć, że w proceder przestępczy zaangażowane są też kobiety, które wcześniej same były ofiarami. Kobiety te najczęściej pełnią rolę rekrutujących i jako pierwsze nawiązują kontakt z przyszłymi ofiarami.³⁹

Organizacja handlu ludźmi prowadzona jest przez zorganizowane grupy osób, w których występuje „łańcuch”, tj.:

- werbownik – ulokowany w kraju kandydatek, często prowadzący działalność - przedsiębiorstwo (turystyczne, pośrednictwa pracy, importowo-eksportowe) będące przykrywką faktycznej działalności,
- pomocnicy – kurierzy-przewoźnicy, osoby zajmujące się przetrzutem (nielegalnym) przez granicę, fałszerze dokumentów,
- zleceniodawcy – sutenerzy lub właściciele domów publicznych (agencji towarzyskich), nocnych klubów – są faktycznymi zleceniodawcami wysyłającymi „zamówienia” i finansującymi koszty wyjazdu i podróży.

W działaniu sprawców handlu ludźmi możemy wyróżnić trzy zasadnicze etapy, tj.:

- etap rekrutacji,
- etap nakłonienia („złamania”) ofiary do zamiarów sprawcy,
- etap realizacji zamiaru sprawcy.

Pierwszym etapem w działaniu sprawców jest etap rekrutacji - pozyskania ofiar, który sprawcy realizują różnymi metodami. W przypadku handlu ludźmi (kobietami) w celu uprawiania prostytucji można wyróżnić następujące metody działania sprawców:

- „na pracę”,
- „na miłość”,
- porwania.

Metoda „na pracę” – polega na rekrutacji osób-kobiet przy pomocy ogłoszeń prasowych lub osobistych kontaktów sprawców. Ofiary są oszukiwane, co do charakteru pracy (np. barmanki, kelnerki, pomocy kuchennej, hostessy, opiekunki do dzieci, striptizerki), warun-

³⁷ Kudzia P., Pawelczyk G., Seksacasting, „Wprost” nr 1078, 27 lipca 2003 r.

³⁸ Hołyst B., Wiktyologia... op. cit., s. 293

³⁹ Karsznicki K., Handel... op. cit., s. 73.

ków pracy, wysokości zarobków, służą temu fałszywe ogłoszenia prasowe, informacje ustne, a nawet fałszywe umowy o pracę, ofiary są również w całości lub w znacznej części pozbawiane zarobków.

Metoda „na miłość” – polega na wejściu przez sprawcę w emocjonalne (intymne) związki z ofiarą, sprawca stosuje techniki uwodzenia i zdobycia zaufania ofiary, w przekonaniu której staje się jej partnerem (chłopakiem), a następnie wyjeżdża z nim za granicę, gdzie ma z nim rozpocząć lub jej ułatwić nowe życie, a faktycznie cel jego działania od samego początku jest kryminalny. W metodzie tej szczególną perfidią jest granie na uczuciach ofiary, co w znacznym stopniu po ujawnieniu faktycznego celu działania sprawcy utrudnia decyzje ofiar (chcących ratować hipotetyczny związek) o zwróceniu się o pomoc do organów ścigania, gdyż może postrzegać sprawę w kategoriach osobistych, a nie przestępstwa.

Metoda porwania – polega na stosowaniu przemocy fizycznej, pozbawieniu wolności, działaniu od początku wbrew woli ofiary. Metoda ta jest w Polsce rzadko stosowana.

Drugim etapem działania sprawców po rekrutacji lub porwaniu ofiary jest nakłonienie („złamanie”) jej (najczęściej poprzez złamanie woli ofiary) do poddania się ich zamiarom. Sprawcy stosują w tym celu różne metody, do których najczęściej należą:

- przemoc fizyczna - zgwałcenia (w tym zgwałcenia zbiorowe, tzw. ujeżdżanie), podawanie środków odurzających, zamykanie w pomieszczeniach (często ciemnych i zimnych),
- bicie (połączone z wybijaniem zębów, łamaniem żeber, odbijaniem nerek), choć działania te są realizowane „fachowo”, gdyż nie mogą doprowadzić do trwałego okaleczenia ofiary, a tym samym braku możliwości „pracy” przez ofiarę,
- przemoc psychiczna – polegająca na zmuszaniu ofiar do przyglądania się przemocy fizycznej w ww. postaciach.

Trzecim etapem działania sprawców jest realizacja zamiarów i utrzymywanie ofiar w posłuszeństwie. Cele w zakresie utrzymania ofiar w posłuszeństwie sprawcy realizują stosując różne metody, do których najczęściej należą:

- przemoc fizyczna,
- przemoc psychiczna,
- groźby – np. zabójstwem, skrzywdzenia rodziny, dziecka; sprzedażą do innego klubu, kraju,
- szantaż – np. z wykorzystaniem kompromitujących zdjęć ofiary w trakcie czynności seksualnych, które mogą zostać przesłane rodzinie, znajomym,
- fałszywe informacje – dot. sytuacji prawnej ofiary, możliwości jej zmiany, warunków życia, konsekwencji prawnych,
- mechanizm długu – stworzenia u ofiary przeświadczenia o długu wobec sprawcy z tytułu poniesionych przez niego kosztów (przyjazdu, łapówek, utrzymania-noclegu, wyżywienia itp.), kar; który muszą odpracować, a po jego odpracowaniu będą wolne; dług ten nie zmniejsza się, a najczęściej rośnie z tytułu nakładanych przez sprawców „kar” na ofiary za np. ich nieposłuszeństwo, spóźnienia, nieuprzejmość wobec klienta, nieporządek w pokoju, wysokość „kar” nie jest z góry ustalona, są one nakładane wbrew woli ofiar.

Powyższe metody działania sprawców nie są nowatorskie, ale bezwzględność i brutalność przy ich stosowaniu odnosi pożądane przez sprawców skutki.

Reasumując handel ludźmi obejmuje działania sprawców mające na celu:

- uprawianie prostytucji,
- pracę przymusową.

Handel ludźmi zaliczany jest do kategorii przestępstw dot. patologii społecznych i jest często związany z innymi jej zjawiskami jak uprawianie prostytucji, głównie przez kobiety,

zjawisko handlu mężczyznami lub dziećmi w Polsce występuje marginalnie. Handel ludźmi jest ważnym elementem przestępczości zorganizowanej, zajmującej się też handlem narkotykami, wymuszeniami, rozbojami, korupcją, fałszerstwami.

2.4. Zadania wykrywcze do realizacji przez organy ścigania

Ściganie przestępczości handlu ludźmi jest procesem złożonym, zazwyczaj długotrwałym i czasochłonnym. Związane jest to z faktem, iż w większości przypadków mamy do czynienia z jednej strony z działaniem zorganizowanych grup przestępczych o międzynarodowym składzie, wykorzystujących całe spektrum działań charakterystycznych dla tego typu przestępczości (przemoc fizyczna i psychiczna, zastraszanie, szantaż, pozbawienie wolności, groźby), z drugiej zaś z ofiarami handlu, zazwyczaj kobietami i dziećmi. Nierzadko funkcjonariusze organów ścigania stykając się z potencjalną ofiarą handlu ludźmi mają problemy z jej identyfikacją, a co za tym idzie z podjęciem prawidłowej decyzji, co do dalszego trybu postępowania.⁴⁰

W celu skuteczniejszego zwalczania nowych form międzynarodowego handlu ludźmi konieczne jest wyraźne rozróżnienie między ofiarami a sprawcami. Reakcja organów karnych może być bardziej efektywna, jeśli będzie zapewniona ochrona i inne środki zachęcające kobiety do zgłaszania się na policję i występowania jako świadków.⁴¹ W trakcie postępowania karnego, którego celem jest ujawnienie sprawców przestępstwa i dostarczenie dowodów ich winy nie można ignorować praw ofiary/świadka i jej najlepiej pojmowanych interesów.

Śledztwo nie powinno się ograniczyć wyłącznie do gromadzenia materiału dowodowego, pozwalającego na skierowanie aktu oskarżenia do sądu. Równolegle powinny być prowadzone czynności zmierzające do ustalenia stanu majątkowego sprawców przestępstwa i źródeł ich pochodzenia (nieruchomości, samochody, lokaty bankowe, analiza operacji bankowych). Dlatego należy w możliwie szerokim zakresie korzystać z instrumentów prawnych przewidzianych w art. 44, 45 i 52 kk oraz art. 291 § 1 kpk. Skuteczność stosowania tychże środków powinno zapewnić wprowadzone do art. 45 § 2 kk domniemanie prawne o objęciu (przez skazanego) we władanie mienia pochodzącego z przestępstwa. Domniemanie to może zostać obalone tylko wtedy, kiedy sprawca lub inna osoba zainteresowana przedstawi dowód przeciwny.⁴²

Należy wykorzystać wszelkie przewidziane prawem środki, by zapobiec wtórnej wiktymizacji ofiary/świadka. W tym celu:

- czynności procesowe z udziałem ofiary powinny być prowadzone przez tego samego prokuratora,
- przed sporządzeniem protokołu należy poinformować ofiarę o treści art. 191 §3 kpk., dającego możliwość zastrzeżenia danych dotyczących miejsca zamieszkania do wyłącznej wiadomości prokuratora i sądu,
- okazanie sprawców powinno odbyć się przy pomocy lustra obserwacyjnego,
- należy ograniczyć do minimum liczbę przesłuchań.

Ponadto w postępowaniu karnym należy uwzględnić wszystkie chronione interesy pokrzywdzonego. Prokuratorzy powinni skorzystać z instrumentów umożliwiających dochodzenie roszczeń cywilnych na rzecz ofiar w postępowaniu karnym.

⁴⁰ Identyfikacja i postępowanie z ofiarą/świadkiem handlu ludźmi. Szkolenie dla funkcjonariuszy aresztów deportacyjnych. Warszawa 2 marca 2006r.

⁴¹ Hołyst B., Psychologia kryminalistyczna, Wydawnictwo Prawnicze LexisNEXis, Warszawa 2004, s. 811.

⁴² Karsznicki K., Nadzór... op. cit., s. 45.

Rolą urzędów konsularnych w krajach, do których odbywa się handel obywateli polskich jest udzielenie ofiarom handlu ludźmi wszelkiej niezbędnej pomocy. Może ona polegać na wydaniu paszportu, wsparciu materialnym lub pomocy prawnej. Wskazane jest, by urzędy konsularne informowały ofiary handlu ludźmi o możliwościach wsparcia ofiary, którymi dysponują organizacje pozarządowe wyspecjalizowane w tej dziedzinie i zalecały im kontakt z nimi. Szczególna jest rola urzędów konsularnych w krajach pochodzenia ofiar handlu ludźmi, gdzie krajem przeznaczenia lub tranzytu jest Polska. Spoczywa na nich obowiązek prowadzenia kampanii informacyjnej, której celem jest uświadomienie wnioskującym o wizę niebezpieczeństwa stania się ofiarą handlu ludźmi. Elementem kampanii powinna być informacja na temat organizacji pozarządowych, do których może zwrócić się ofiara, gdy już znajdzie się w Polsce.⁴³

Podczas czynności procesowych z udziałem ofiar, należy rozważyć podjęcie następujących środków i działań, przewidzianych w kodeksie postępowania karnego:

- przy odbieraniu danych personalnych ofiary skorzystać z art. 191 §3 kpk., który daje możliwość zastrzeżenia danych dotyczących miejsca zamieszkania do wyłącznej wiadomości prokuratora lub sądu,
- wszystkie czynności procesowe z udziałem ofiary przestępstwa powinien niezmiennie prowadzić ten sam prokurator (z uwzględnieniem tej samej płci co ofiara),
- w niektórych przypadkach celowym byłoby przesłuchanie pokrzywdzonej w obecności biegłego psychologa, mającego pewne doświadczenie w tego rodzaju przypadkach,
- ofiara powinna zostać precyzyjnie pouczona (ustnie i pisemnie) o przysługujących jej uprawnieniach,
- w każdym przypadku powinno nastąpić przesłuchanie ofiary w śledztwie przez sąd w trybie art. 316 §3 kpk.,
- czynność okazania sprawców przestępstwa powinna odbyć się przy wykorzystaniu lustra obserwacyjnego,
- na etapie postępowania sądowego przesłuchanie ofiary mogłoby się odbyć przy wykorzystaniu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość (na podstawie art. 177 §1a kpk.).

Przesłuchanie ofiary powinno prowadzić do uzyskania odpowiedzi między innymi na następujące pytania:

- Jak doszło do pierwszego kontaktu z osobą proponującą pracę?
- Czy osoba ta kiedykolwiek rozmawiała z ofiarą telefonicznie?
- Czy ofiara została wprowadzona w błąd, co do rodzaju pracy, jaką będzie wykonywać?
- Czy ofiara sama ponosiła koszty podróży i koszty związane z wyrobieniem dokumentów?
- Gdzie i kiedy nastąpiło przekroczenie granicy i jakimi środkami transportu się przemieszczali?
- Czy przekroczenie granicy nastąpiło legalnie?
- Czy przestępcy znają jej adres, ewentualnie adresy członków najbliższej rodziny?
- W jaki sposób została zmuszona do wykonywania pracy?

Przesłuchanie powinno doprowadzić – w miarę możliwości – do identyfikacji wszystkich osób zaangażowanych w handel ludźmi. W związku z tym istotne mogą okazać się informacje dotyczące między innymi:

- wskazania gazety, w której ukazała się oferta pracy za granicą,
- opis lokali, w których przebywała ofiara,
- sklepów, w których zaopatrywali się przestępcy,
- numerów telefonów komórkowych.⁴⁴

⁴³ Procedury postępowania z ofiarą/świadkiem handlu ludźmi. Poznań 20 – 21 lutego 2006 r.

⁴⁴ Ibidem.

Celem usystematyzowania działań organów ścigania podejmowanych w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi, niezbędnym jest przestrzeganie algorytmu postępowania, który uwzględniając specyfikę tego rodzaju działań przestępczych i konieczność respektowania międzynarodowych standardów postępowania wobec ofiar tego przestępstwa, określa tryb postępowania organów ścigania.⁴⁵

Zadania wykrywcze do realizacji przez funkcjonariuszy policji:

- prowadzenie rozpoznania operacyjnego miejsc, w których przebywają osoby trudniące się uprawianiem prostytucji (agencje towarzyskie, salony masażu, nocne kluby, hotele, lokale rozrywkowe, trasy szybkiego ruchu),
- organizowanie i przeprowadzanie systematycznych kontroli tego rodzaju lokali pod kątem:
  - legalności prowadzonej działalności,
  - legitymowania osób tam przebywających,
  - przestrzegania przepisów porządkowych, sanitarnych, przeciwpożarowych, przy współdziałaniu uprawnionych do tego urzędów i służb,
- pozyskiwanie OZI (Osobowe Źródło Informacji) w środowisku prostytutek, sutenerów, a także wśród pracowników tych lokali,
- gromadzenie, w ramach rozpoznania operacyjnego (teczek zagadnieniowych) materiałów pozwalających na ustalenie:
  - miejsc werbunku kobiet do uprawiania prostytucji, zarówno w kraju, jak i za granicą,
  - dróg ich przewozu do innych krajów,
  - miejsc przeznaczenia,
  - osób wchodzących w skład grup przestępczych oraz osób pośredniczących w tym procederze,
- podejmowanie czynności karno-procesowych w stosunku do osób podejrzewanych o czerpanie korzyści z cudzego nierządu, nakłaniania i ułatwiania do niego, organizatorów handlu kobietami w celu uprawiania prostytucji,
- szybkiej wymianie informacji z innymi pionami policji, szczególnie w sprawach dotyczących prostytucji przydrożnej uprawianej przez Polki, jak i cudzoziemki,
- utrzymywanie bieżącej współpracy z pozapolicyjnymi podmiotami zajmującymi się tą problematyką, np. strażą graniczną, urzędami pracy, wojewódzkimi stacjami sanitarno - epidemiologicznymi, organizacjami pozarządowymi jak Fundacja „La Strada” czy TADA – Stowarzyszenie na Rzecz Prewencji HIV/AIDS i innych chorób przenoszonych drogą płciową,
- bieżące informowanie WK KWP o zaistniałych przestępstwach kryminalnych związanych bezpośrednio z tą problematyką,
- w przypadku legitymowania cudzoziemek zajmujących się uprawianiem prostytucji przydrożnej przebywających legalnie na terenie Polski należy sporządzić notatkę urzędową oraz jeżeli zaistnieją podstawy - zastosować wobec nich postępowanie mandatowe, np. za zakłócanie ruchu na drodze lub można skierować do wojewody wnioski o wydalenie cudzoziemki z uwagi na niezgodność faktycznego celu pobytu (prostytucja) z deklarowanym (najczęściej turystyczny),
- sprawdzanie każdorazowo legitymowanego cudzoziemca w ewidencji KSIP w celu ustalenia czy nie jest poszukiwany.

---

⁴⁵ Identyfikacja i postępowanie z ofiarą/świadkiem handlu ludźmi. Szkolenie dla funkcjonariuszy aresztów deportacyjnych. Warszawa 2 marca 2006r.

Praktyka policyjna pokazuje, że najlepsze efekty w zwalczaniu przestępstw związanych z handlem kobietami w celu uprawiania prostytucji daje prowadzenie działań polegających głównie na:

- prowadzeniu rozpoznania środowiska (prostytutek, sutenerów, miejsc ich przebywania, miejsc „pracy”, miejsc zamieszkania), ze szczególnym ukierunkowaniem na sutenerów (głównych sprawców), mniejszym na prostytutki (będące często ofiarami),
- pozyskaniu prostytutek do współpracy operacyjnej i procesowej - złożenia zeznań obciążających sutenerów, przy rozmowach i przesłuchaniach należy korzystać z pomocy tłumacza, psychologów; z przesłuchania prostytutek - świadków należy korzystać przed sądem w trybie art. 316 §3 kpk.,
- zapewnieniu bezpieczeństwa ofiarom poprzez umieszczenie ich w hotelu, ośrodku dla ofiar przemocy, zapewnieniu wyżywienia, umożliwieniu kontaktu z rodziną za granicą, pomocy w załatwieniu dokumentów, biletów na powrót do domu, środków pieniężnych często pochodzących z uprawianej prostytucji a „przechowywanych” przez opiekunów,
- zatrzymaniu i przeszukaniu sutenerów, a następnie zastosowaniu środków zapobiegawczych w postaci tymczasowego aresztowania.

Handel ludźmi, zwłaszcza kobietami, przynosi zyski porównywalne z handlem bronią i narkotykami: dziś liczy się je w miliardach euro i dolarów. Jest jednak znacznie bezpieczniejszym biznesem, ponieważ ściganie handlarzy ludźmi wciąż nie jest priorytetem, nawet dla Interpolu czy Europolu. Jest też trudniejszy do wykrycia. Mikrobus z ośmioma uśmiechniętymi kobietami przekraczającymi granicę nie budzi podejrzeń, że to ofiary przestępstwa. Handlu ludźmi nie wytropią psy, nie wykryją wykrywacze metali. Ofiary mają solidne (na ogół) dokumenty i zamknięte usta. Nawet w ambasadach i rezydencjach zatrudniane są kobiety, które sprzedano do niewolniczej pracy. Eksperci mówią, że handel ludźmi to przestępstwo dużych zysków i małego zagrożenia.⁴⁶

2.5. Postępowanie z ofiarą handlu ludźmi

Poważne trudności w identyfikacji ofiar handlu ludźmi następczą organom ścigania przypadki zatrzymanych na granicy państwa nielegalnych imigrantów. Nie wiadomo bowiem, czy ujawniono proceder handlu ludźmi czy jest to tzw. przemyt ludzi. Różnica pomiędzy wspomnianymi zachowaniami jest istotna. W pierwszym przypadku ofiara nie ma możliwości decydowania o sobie i po przekroczeniu granicy następuje jej wykorzystywanie. W drugim przypadku nielegalny imigrant płaci kurierom za pomoc w nielegalnym przekroczeniu granicy i po rzeczywistym jej przekroczeniu rozstaje się z nimi bez żadnych zobowiązań. Najbardziej skomplikuje się w przypadku, kiedy osoba pragnąca nielegalnie przekroczyć granicę państwową nie posiada odpowiednich środków finansowych na realizację swoich planów i decyduje się na odpracowanie kosztów przedsięwzięcia na rzecz kuriera po przekroczeniu granicy. Jest niemal pewne, że osoba taka stanie się ofiarą handlu ludźmi w rozumieniu art. 189a kk.

Artykuł 7 Protokołu uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej nakazuje rozważenie przez Państwa Strony Konwencji podjęcia działań o charakterze legislacyjnym lub innych odpowiednich działań, umożliwiających ofiarom handlu ludźmi pozostanie na jego terytorium. Według art. 53 ust 1 pkt.15 ustawy o cudzoziemcach⁴⁷, zezwolenie na czas oznaczony udziela się cudzoziemcowi

⁴⁶ Wilczak J., „Siatka cioci Tani”, Polityka nr 23, 5 czerwca 2004.

⁴⁷ Ustawa z dnia 13 czerwca 2005 r. o cudzoziemcach. Dz.U.06 nr 243 poz. 1694 (tekst jednolity z późn. zm.).

który jest ofiarą handlu ludźmi w rozumieniu decyzji ramowej Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi i spełnia łącznie następujące warunki:

- a) przebywa na terytorium RP,
- b) podjął współpracę z organem właściwym do prowadzenia postępowania w sprawie zwalczania handlu ludźmi,
- c) zerwał kontakty z osobami podejrzanymi o popełnienie czynów zabronionych związanych z handlem ludźmi.

Istnieją więc prawne możliwości zalegalizowania pobytu cudzoziemca w Polsce w ujęciu zaproponowanym w Protokole. Największym problemem jest jednak brak regulacji prawnych rozwiązujących kwestie finansowe związane z pobytem ofiary w Polsce, przynajmniej na czas trwania postępowania karnego. W takich przypadkach zaleca się nawiązanie kontaktu z organizacją pozarządową „La Strada”, która wielokrotnie pomogła ofiarom przestępstw, organizując im bezpieczne zakwaterowanie w jednym ze schronisk. Miejsce pobytu ofiary w takich przypadkach pozostaje wyłącznie do wiadomości „La Strady”, która pośredniczy w kontaktach między prokuraturą a ofiarą. Jeżeli zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że postępowanie karne będzie toczyć się długo, należy rozważyć ograniczenie pobytu ofiary w Polsce na czas przeprowadzenia niezbędnych czynności procesowych z jej udziałem. W takich sytuacjach powinien znaleźć zastosowanie przepis art. 316 § 3 kpk.⁴⁸, umożliwiający przesłuchanie świadka przez sąd na etapie postępowania przygotowawczego. W postępowaniu sądowym natomiast, kiedy powtórne przesłuchanie ofiary uznane zostałoby za niezbędne, można wykorzystać przepis art. 177 § 1a kpk., pozwalający na wykorzystanie urządzeń technicznych, zapewniających transmisję obrazu i dźwięku (z rzeczywistego miejsca pobytu ofiary na salę, w której odbywa się rozprawa). Takie rozwiązanie zapewnia pokrywdzonej bezpieczeństwo, a także ogranicza w znaczący sposób koszty pobytu ofiary w Polsce.⁴⁹

Zarówno handel ludźmi, jak i przestępstwa „okołoprostytucyjne” są przestępstwami ściganymi z urzędu. W myśl art. 53 kpk., w sprawach o przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego, pokrzywdzony może działać w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego. Musi jednak złożyć (najpóźniej do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego) oświadczenie, że chce działać w takim charakterze. Oskarżycielowi posiłkowemu przysługują wszystkie uprawnienia przewidziane w kodeksie postępowania karnego dla stron. Może więc on być obecny przy przesłuchaniu oskarżonych i świadków niezależnie od tego, czy sam złożył już zeznania, może stawiać pytania oskarżonym i świadkom, składać wnioski dowodowe, a także składać środki odwoławcze od wydanych przez sądy orzeczeń. Do reprezentowania swoich interesów oskarżyciel posiłkowy może ustanowić pełnomocnika.

W sprawach dotyczących handlu kobietami bardzo często zdarza się, że pokrzywdzone po złożeniu zeznań w śledztwie wracają do kraju ojczystego i nie ma praktycznie gwarancji, że stawią się na rozprawie w celu powtórnego złożenia zeznań, tym razem przed sądem. Dlatego istotne znaczenie ma przepis art. 316 § 3 kpk., w myśl którego możliwe jest przesłuchanie świadka przez sąd na etapie postępowania przygotowawczego. Warunkiem zwrócenia się do sądu z wnioskiem o takie przesłuchanie jest wystąpienie niebezpieczeństwa, że świadka nie będzie można przesłuchać na rozprawie. W tym przypadku należy jednak pomyśleć o umożliwieniu sprawcy przestępstwa postawienia pytań przesłuchiwanemu świadkowi. W przeciwnym razie można narazić się na zarzut naruszenia zasady kontradyktoryjności. W postępowaniu sądowym (w przypadku nieobecności ofiary) oskarżony takich pytań nie będzie mógł już postawić. Art. 316 § 3 kpk. wykorzystano dotychczas w 12 przypadkach (w tym 8 przypadkach w 2001 roku).

⁴⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Postępowania Karnego, Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555 z późn. zm.

⁴⁹ Karsznicki K., Nadzór... op. cit., s. 42.

Innym ważnym uprawnieniem dla ofiary jest możliwość złożenia przez nią zeznań w postępowaniu sądowym podczas nieobecności oskarżonego. Regułą jest, że oskarżony ma prawo być obecny przy wszystkich czynnościach postępowania dowodowego. Jednak w wyjątkowych wypadkach, gdy należy się obawiać, że obecność oskarżonego mogłaby oddziaływać krępująco na zeznania świadka, przewodniczący może zarządzić, aby na czas przesłuchania danej osoby oskarżony opuścił salę sądową. Zezwalając oskarżonemu na powrót, przewodniczący niezwłocznie informuje go o przebiegu rozprawy w czasie jego nieobecności oraz umożliwia mu złożenie wyjaśnień, co do przeprowadzonych w czasie jego nieobecności dowodów. Oprócz wymienionych rozwiązań prawnych wzmacniających pozycję prawną ofiary, funkcjonuje w polskim kodeksie postępowania karnego instytucja świadka incognito. Istota anonimizacji na podstawie art. 184 kpk. polega na utajnieniu danych osobowych świadka. Utajnienie takie wymaga wydania postanowienia przez sąd, a w postępowaniu przygotowawczym przez prokuratora. Warunkiem zastosowania instytucji świadka anonimowego jest stwierdzenie uzasadnionej obawy niebezpieczeństwa dla życia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach, świadka lub osoby dla niego najbliższej. Istnienie lub nieistnienie w danej sprawie przesłanek zastosowania przepisu art. 184 kpk. podlega ocenie prokuratura lub sądu, w zależności od fazy postępowania.

Można sobie wyobrazić pokrzywdzonego w roli świadka incognito, ale tylko w takiej sytuacji, kiedy pokrzywdzonych jest wielu i można liczyć, że treść zeznań nie ułatwi oskarżonemu ich identyfikacji.

Warto wspomnieć o możliwości legalizacji pobytu ofiary – cudzoziemki w Polsce w celu złożenia przez nią zeznań obciążających sutenerów, stręczycieli, kuplerów i handlarzy kobietami zgodnie z art. 56 ust.2 pkt. 7 ustawy o cudzoziemcach.

Obecnie w Polsce brak jest systemu współpracy różnych instytucji i organizacji, które z natury wypełnianych przez nie zadań są zobowiązane i uprawnione do zajęcia się ofiarą handlu ludźmi, udzielania jej niezbędnej pomocy. W wielu przypadkach, nawet zidentyfikowana ofiara handlu/cudzoziemiec, jeśli nie zadeklaruje chęci współpracy z organami ścigania, a wykazano, że jej pobyt w Polsce pozbawiony jest legalnych podstaw, jest deportowana. Także wtedy, gdy ofiara przebywa w Polsce legalnie lub też deklaruje chęć współpracy z władzami, Policja i prokuratura prowadzące śledztwo nie dysponują innymi możliwościami zapewnienia wsparcia ofierze jak tylko skierowanie jej pod opiekę organizacji pozarządowej. Aktualnie jedyną organizacją, posiadającą doświadczenie oraz możliwości wsparcia i rehabilitacji ofiary, systematycznie współpracującą w tej dziedzinie z władzami, jest Fundacja „La Strada”. Organizacja pozarządowa, w tym przypadku „La Strada”, może udzielić ofierze zakwaterowania w schronisku, pomocy prawnej, medycznej i psychologicznej, w pewnym stopniu może także wesprzeć ją w procesie rehabilitacji i społecznej reintegracji. Zakres tej pomocy jest jednak ograniczony środkami finansowymi pozostającymi w jej dyspozycji.

Ofiara zostaje objęta programem wsparcia/ochrony w chwili, kiedy nawiązuje kontakt z policją/strażą graniczną lub organizacją pozarządową i przekazuje informacje, składa zawiadomienie o przestępstwie lub zeznanie, iż jest ofiarą handlu ludźmi i oczekuje pomocy. Okres interwencji kryzysowej - czas na podjęcie decyzji o współdziałaniu z organami ścigania - wynosi 3 miesiące. Decyzja o objęciu programem jest podejmowana wspólnie przez przedstawiciela policji, odpowiedzialnego na danym terenie za zwalczanie handlu ludźmi oraz przedstawiciela organizacji pozarządowej kompetentnej w kwestiach opieki nad ofiarami handlu ludźmi.

Niejednokrotnie ofiary handlu ludźmi są jednocześnie sprawcami takich przestępstw jak nielegalne przekroczenie granicy, posługiwanie się fałszywymi dokumentami lub też naruszenia przepisów dotyczących legalnego pobytu na terytorium RP. Konsekwencją jego stanu rzeczy było przedstawienie im zarzutów, skierowanie aktu oskarżenia lub deportacja. Ignorowano przy tym najczęściej fakt bycia jednocześnie ofiarą przestępstwa. Taki sposób działania praktycznie wykluczał możliwość zachęcania ofiary do składania zeznań przeciwko orga-

nizatorom handlu ludźmi. Dlatego też, jeśli zajdzie wyżej opisana sytuacja, należy zbadać czy nie zachodzą przesłanki, wymienione w art. 17 § 1 kpk. umożliwiające wydanie postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania karnego lub o umorzeniu postępowania karnego. Jeśli po upływie 3 miesięcy na zastanowienie ofiara nie podejmie decyzji o współdziałaniu z organami ścigania, zostanie jej zaofiarowana możliwość dobrowolnego powrotu do kraju pochodzenia. Jeśli natomiast ofiara po 3 miesiącach, lub wcześniej podejmie decyzję o współdziałaniu z organami ścigania, a jej zeznania mogą być użyteczne dla śledztwa, może ona zwrócić się o udzielenie jej zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony (na okres 6 miesięcy), ze względu na konieczność osobistego udziału w postępowaniu karnym.⁵⁰

Zasady postępowania z ofiarą przestępstwa handlu ludźmi⁵¹

Zasady ogólne

1. W przypadku zgłoszenia się ofiary/świadka handlu ludźmi do organu ścigania powinien on wysłuchać jej relacji, w trakcie której powinien ustalić czy w świetle definicji zawartej w art. 3 Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, istnieją przesłanki do uznania takiej osoby za ofiarę handlu ludźmi.
2. Jeżeli ofiara została zatrzymana w wyniku działań organów ścigania, po przeprowadzeniu z nią wstępnej rozmowy i powzięciu przypuszczenia, że może ona być ofiarą handlu ludźmi, niezwłocznie należy odizolować ją od pozostałych zatrzymanych, w tym domniemyanych sprawców, np. właścicieli agencji towarzyskiej.
3. Po stwierdzeniu, na podstawie ustalonych okoliczności, że sprawa dotyczy handlu ludźmi, niezwłocznie należy powiadomić funkcjonariusza odpowiedzialnego za przeprowadzenie dalszych czynności, w miarę możliwości przeszkolonego w zakresie postępowania z ofiarą handlu ludźmi.
4. Funkcjonariusz, do którego skierowano zgłaszającą się lub zatrzymaną osobę, powinien ustalić czy istnieje uzasadnione przypuszczenie popełnienia przestępstwa handlu ludźmi, czy powiadamiająca osoba nie jest ofiarą/świadkiem przestępstwa handlu ludźmi oraz czy zgadza się złożyć zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa.
5. Koszty wynikające z realizacji Programu wsparcia cudzoziemców ofiar handlu ludźmi pokrywane są ze środków w dyspozycji Fundacji „La Strada”, w ramach zadania zleconego przez ministra MSWiA.

Zasady postępowania z ofiarą przestępstwa handlu ludźmi, która zgłosiła się do organów ścigania, lecz nie wyraziła jednoznacznie woli współpracy.

1. W przypadku, gdy osoba zgłaszająca się boi się złożyć zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, powinna zostać poinformowana o możliwości objęcia jej programem wsparcia/ochrony ofiary/świadka i warunkach z tym związanych. Program obejmuje możliwość objęcia ofiary handlu ludźmi 3-miesięcznym okresem interwencji kryzysowej, będącym jednocześnie czasem na podjęcie decyzji o współdziałaniu z organami ścigania oraz będący jego kontynuacją okres trwający 6 miesięcy dla ofiar, które zdecydowały się na

⁵⁰ Procedury postępowania z ofiarą/świadkiem handlu ludźmi. Poznań 20-21 lutego 2006r.

⁵¹ Ibidem.

- współpracę z organami ścigania i złożenie zeznań obciążających sprawców. Warunkiem wzięcia udziału w programie jest zerwanie przez ofiarę wszelkich kontaktów ze sprawcami.
2. Jeżeli ofiara wyrazi wolę uczestnictwa w programie, a przekazane przez nią informacje dają podstawę do uznania za wiarygodne, że stała się ona ofiarą handlu ludźmi, decyzję o objęciu programem wsparcia/ochrony podejmuje kompetentny funkcjonariusz informując niezwłocznie o tym fakcie koordynatorów realizacji programu wsparcia w KGP lub KGSG.
  3. Niezwłocznie należy poinformować również Fundację Przeciwko Handlowi Kobietami „La Strada”.
  4. Z uzyskanych od ofiary informacji funkcjonariusz organów ścigania powinien sporządzić notatkę urzędową, która może stanowić podstawę do wszczęcia postępowania sprawdzającego, w ramach którego należy sprawdzić fakty przekazane przez ofiarę/świadka i w razie konieczności je uzupełnić. W trakcie okresu oczekiwania na podjęcie przez ofiarę handlu ludźmi decyzji o podjęciu współpracy z organami ścigania, należy dokonać wszelkich niezbędnych sprawdzeń, w tym – w przypadku wątpliwości – również danych osobowych.
  5. Postępowanie sprawdzające prowadzi się nie dłużej niż 30 dni.
  6. Po upływie 30 dni należy wszcząć lub odmówić wszczęcia postępowania przygotowawczego o czyn z art. 189a kk.
  7. W uzgodnieniu z Fundacją „La Strada” ofiara handlu ludźmi, w stosunku do której została podjęta decyzja o objęciu jej programem wsparcia/ochrony może być umieszczona na okres 1-2 dni w miejscu wskazanym przez Fundację (lokalne schronisko dla ofiar przemocy, Ośrodek Interwencji Kryzysowej, schroniska prowadzone przez Caritas), a następnie przewieziona przez przedstawiciela Fundacji do prowadzonego przez fundację schroniska.
  8. W przypadku, gdy ofiara handlu ludźmi jest cudzoziemcem przebywającym na terytorium RP bez wymaganego zezwolenia, należy pouczyć ją o przysługującym jej prawie złożenia wniosku do właściwego wojewody. Organ ścigania, który prowadzi czynności sprawdzające kieruje do wojewody pismo potwierdzające uzasadnienie przypuszczenia, że dana osoba jest ofiarą handlu ludźmi i że w stosunku do niej podjęto decyzję o objęciu programem wsparcia/ochrony.
  9. Jeżeli w trakcie prowadzenia czynności sprawdzających, organ ścigania poweźmie informacje o zaprzestaniu istnienia przesłanek warunkujących wydanie wizy pobytowej, niezwłocznie informuje o nich właściwego wojewodę.
  10. Jeżeli istnieją przesłanki warunkujące podjęcie przypuszczenia, że ofiara/świadek doznała ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia, udziela się jej pomocy i w celu udokumentowania, przeprowadza badanie lekarskie. Koszty przeprowadzonych badań lekarskich i pomocy psychologicznej pokrywane są w ramach programu wsparcia/ochrony ofiar handlu ludźmi.
  11. Jeżeli w trakcie dwumiesięcznego okresu do namysłu ofiara nie wyrazi zgody na współpracę z organami ścigania, Fundacja „La Strada” zapewni ofierze powrót do kraju.
  12. Jeżeli w trakcie dwumiesięcznego okresu przeznaczanego na podjęcie przez ofiarę decyzji o współpracy z organami ścigania, zostaną potwierdzone przekazane przez nią informacje oraz zgodzi się ona na współpracę z organami ścigania, powinna ona w trybie art. 56 ust. 2 pkt 4 ustawy o cudzoziemcach wystąpić z wnioskiem o wydanie decyzji o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony. O powyższym uprawnieniu należy ofiarę poinformować. Organ ścigania, który prowadzi w przedmiotowej sprawie postępowanie przygotowawcze skieruje do właściwego wojewody pismo informujące, że pobyt ofiary na terytorium RP jest niezbędny z uwagi na toczące się postępowanie.

Zasady postępowania z ofiarą/świadkiem przestępstwa handlu ludźmi, która zgłosiła się do organów ścigania i wyraziła wolę współpracy z organami ścigania.

1. Jeżeli bezpośrednio po zgłoszeniu się do organu ścigania lub w trakcie dwumiesięcznego okresu przeznaczanego na podjęcie przez ofiarę decyzji o współpracy, zgodzi się ona na współpracę, należy niezwłocznie przystąpić do podjęcia czynności procesowych, a w szczególności do przyjęcia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa i przesłuchaniu w charakterze świadka. Optymalnym jest by przesłuchanie prowadził odpowiednio przeszkolony funkcjonariusz tej samej płci, co ofiara. W przesłuchaniu wskazana jest obecność psychologa posiadającego wiedzę w zakresie postępowania z ofiarami przemocy (art. 192 § 2 kpk.)⁵². Jeżeli ofiara nie włada językiem polskim, niezbędna jest obecność tłumacza.
2. Funkcjonariusz organu ścigania, do którego została skierowana ofiara/świadek powinien wykonać wszystkie czynności procesowe rzetelnie i z należytą starannością, tak, aby wyeliminować konieczność powtarzania tych samych czynności. Wszystkie czynności procesowe z udziałem ofiar przestępstwa powinien prowadzić ten sam oficer dochodzeniowo-śledczy.
3. Ofiara/świadek, zgodnie z przepisami kodeksu postępowania karnego, powinna być pouczona o przysługujących jej prawach i obowiązkach – ofierze/świadkowi powinien być przekazany pisemny tekst pouczenia w języku dla niej zrozumiałym.
4. Ofiara powinna zostać poinformowana o możliwości objęcia jej programem wsparcia/ochrony i warunkach z tym związanych. Jeśli zeznania ofiary mają istotne znaczenie dla śledztwa, a jej wiedza na temat popełnionych przestępstw może stanowić zagrożenie dla jej bezpieczeństwa, istnieje możliwość objęcia jej bezpośrednią ochroną policji.
5. Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka albo osoby dla niego najbliższej, jej dane mogą zostać zachowane do wyłącznej wiadomości prokuratora i sądu.
6. W trakcie prowadzenia czynności procesowych z udziałem ofiary/świadka, należy wszechstronnie ustalić okoliczności czynu, w szczególności:
  - Jak doszło do pierwszego kontaktu z osobą proponującą pracę/organizującą wyjazd?
  - Czy osoba składająca zawiadomienie kiedykolwiek rozmawiała telefonicznie z organizatorem werbującym do wyjazdu?
  - Czy ofiara została wprowadzona w błąd co do rodzaju pracy, jaką będzie wykonywać?
  - Czy ofiara sama ponosiła koszty podróży i wyrobienia dokumentów?
  - Czy i kiedy został ofierze odebrany paszport?
  - Czy przestępcy znają adresy i telefony członków rodziny ofiary?
  - W jaki sposób ofiara była zmuszana do wykonywania pracy?
  - Miejsca jej pracy i zamieszkania?
  - Kontakty i telefony członków grupy przestępczej?
  - Jakiego rodzaju przestępstwa były na jej szkodę popełniane?
  - Do popełniania jakich przestępstw była zmuszana?
7. Jeżeli w toku postępowania przygotowawczego zajdzie potrzeba udziału ofiary w czynnościach procesowych w miejscu zgłoszenia przestępstwa, zostanie ona przewieziona ze schroniska Fundacji do miejsca przeznaczenia. Podczas pobytu przebywać będzie w lokalnym schronisku dla ofiar przemocy lub innym miejscu wyznaczonym za jej zgodą i zgodą przedstawiciela organizacji pozarządowej.
8. Na wniosek ofiary/świadka należy rozważyć możliwość obecności przy przesłuchaniu przedstawiciela Fundacji „La Strada” udzielającego pomocy ofierze/świadkowi.

---

⁵² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Postępowania Karnego, Dz.U. 1997 nr 89, poz. 555 z późn. zm.

9. Dokonywane w toku prowadzonego postępowania przygotowawczego okazania powinny być przeprowadzone w sposób uniemożliwiający rozpoznanie osoby ofiary/świadka – art. 173 § 2 kpk.
10. W każdym przypadku, ze względu na ryzyko, iż świadka nie będzie można przesłuchać na rozprawie, powinno nastąpić przesłuchanie ofiary przez sąd w trybie art. 316 § 3 kpk.
11. Jeżeli w trakcie prowadzenia postępowania przygotowawczego, organ poweźmie informacje o zaprzestaniu istnienia przesłanek warunkujących wydanie zarówno wizy pobytowej, jak też zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony, niezwłocznie informuje o nich właściwego wojewodę.

Literatura

- Buchowska S., La Strada Fundacja Przeciwko Handlowi Kobietami.
- Grzelak A.: Unia Europejska a prawo karne, Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa 2002.
- Hołyst B.: Psychologia kryminalistyczna, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004.
- Hołyst B.: Wiktymologia, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006.
- Hołyst B.: Na granicy życia i śmierci, Studium kryminologiczne i wiktymologiczne, Wydawnictwo C.F. Muller. Lex utilis, Warszawa 2002.
- Identyfikacja i postępowanie z ofiarą/świadkiem handlu ludźmi. Szkolenie dla funkcjonariuszy aresztów deportacyjnych, Warszawa, 2 marca 2006 r.
- Karsznicki K.: Handel kobietami w świetle spraw karnych, „Prokuratura i Prawo” 12/2002.
- Karsznicki K.: Nadzór prokuratora nad postępowaniem karnym w sprawach dotyczących handlu ludźmi, „Prokuratura i Prawo” 3/2005.
- Konrad H., Introduction and overview [w:] B. Limanowska Trafficking In Human Beings In Southeastern Europe.
- Kudzia P., Pawelczyk G.: Seksacasting, „Wprost” nr 1078, 27 lipca 2003.
- Mozgawa M., Budyn-Kulik M., Kozłowska-Kalisz P., Kulik M.: Kodeks karny. Komentarz praktyczny, Oficyna, 2010, wyd. III.
- Mozgawa M., Kodeks wykroczeń - komentarz,
- Olczyk D., Dośpiał A.: Handel ludźmi. Informacje o zjawisku, Fundacja „La Strada”, Warszawa 2004.
- Procedury postępowania z ofiarą/świadkiem handlu ludźmi, Poznań 20 – 21 lutego 2006r.,
- Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz.U. 2005 r., nr 18, poz. 160).
- Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r – Kodeks karny (Dz.U.97.88.553 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2005 r. o cudzoziemcach. (Dz.U. 06.234.1694).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Postępowania Karnego, (Dz.U.97.89, 555 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Przepisy wprowadzające Kodeks karny. (Dz.U.1998 r., nr 113, poz. 715).

Algorytm postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi

Ściganie przestępczości handlu ludźmi jest procesem złożonym, co związane jest z faktem, iż w większości przypadków mamy do czynienia z jednej strony z działaniem zorganizowanych grup przestępczych o międzynarodowym składzie, wykorzystujących spektrum działań charakterystycznych dla tego typu przestępczości (przemoc fizyczna i psychiczna, zastraszanie, szantaż, pozbawienie wolności, groźby), z drugiej zaś z pokrzywdzonymi, zazwyczaj kobietami i dziećmi. Nierzadko funkcjonariusze organów ścigania stykając się z potencjalnym pokrzywdzonym mają problemy z jego identyfikacją, a co za tym idzie z podjęciem prawidłowej decyzji co do dalszego trybu postępowania.

Celem usystematyzowania działań organów ścigania podejmowanych w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi, niezbędnym jest przestrzeganie algorytmu postępowania, który uwzględniając specyfikę tego rodzaju działań przestępczych i konieczność respektowania międzynarodowych standardów postępowania wobec pokrzywdzonych tym przestępstwem, określa tryb postępowania organów ścigania.

Zasady ogólne

1. W przypadku zgłoszenia się osoby, co do której zachodzi podejrzenie, że jest pokrzywdzonym/świadkiem przestępstwa handlu ludźmi, do funkcjonariusza organu ścigania, powinien on wysłuchać jej relacji i ustalić czy w świetle poniższej definicji, zawartej w art. 3 *Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi*, uzupełniającego *Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej*, istnieją przesłanki do uznania takiej osoby za pokrzywdzoną przestępstwem handlu ludźmi: **Handel ludźmi** oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytutki innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów.
2. Jeżeli ewentualny pokrzywdzony został zatrzymany w wyniku działań organów ścigania, po przeprowadzeniu z nim wstępnej rozmowy i powzięciu przypuszczenia, że może on być pokrzywdzonym, należy niezwłocznie odizolować go od pozostałych zatrzymanych.
3. Po stwierdzeniu na podstawie ustalonych okoliczności, że sprawa może dotyczyć handlu ludźmi, należy niezwłocznie powiadomić funkcjonariusza odpowiedzialnego za przeprowadzenie dalszych czynności, jeśli to możliwe przeszkolonego w zakresie postępowania w tym przedmiocie (wskazane jest, aby była to osoba tej samej płci co ewentualny pokrzywdzony).
4. Funkcjonariusz, do którego skierowano zgłaszającą się lub zatrzymaną osobę powinien ustalić czy istnieje uzasadnione przypuszczenie popełnienia przestępstwa handlu ludźmi, czy powiadamiająca osoba może być pokrzywdzonym/świadkiem przestępstwa handlu ludźmi oraz czy zgadza się złożyć zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa.

5. W przypadku zidentyfikowania osoby zgłaszającej się jako pokrzywdzonej przestępstwem handlu ludźmi, należy poinformować ją o przysługującym jej prawie do pomocy społecznej, zgodnie z art. 7 pkt 7a ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej¹.
6. Funkcjonariusz organu ścigania, do którego został skierowany pokrzywdzony/ świadek powinien wykonać wszystkie czynności procesowe rzetelnie i z należytą starannością, tak aby wyeliminować konieczność powtarzania tych samych czynności. Wszystkie czynności procesowe z udziałem pokrzywdzonego/świadka powinien prowadzić ten sam oficer dochodzeniowo-śledczy. W przypadku gdy pokrzywdzony/świadek nie włada językiem polskim w czynnościach procesowych konieczny jest udział tłumacza, w przeciwnym razie czynności te będą dotknięte wadą.
7. Pokrzywdzony/świadek, zgodnie z przepisami kodeksu postępowania karnego, powinien być pouczony o przysługujących mu prawach i obowiązkach oraz powinien otrzymać pisemny tekst pouczenia w języku dla niego zrozumiałym. Pouczenie powinno być bezwzględnie przetłumaczone, bądź też doręczone na piśmie w języku, w którym włada pokrzywdzony. Przed pierwszym przesłuchaniem należy pamiętać o konieczności uprzedzenia świadka/pokrzywdzonego o treści art. 183 § 1 kpk – możliwości uchylenia się od odpowiedzi na pytanie, jeżeli odpowiedź mogłaby skutkować odpowiedzialnością karną świadka lub osoby dla niego najbliższej. Należy również pamiętać, że w przypadku przestępstwa z art. 197 kk i art. 199 kk konieczny jest wniosek pokrzywdzonego.
8. Jeżeli istnieją przesłanki warunkujące podjęcie przypuszczenia, że ewentualny pokrzywdzony/świadek doznał obrażeń ciała lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu udziela się mu pomocy lekarskiej, przeprowadza stosowne badania lekarskie i odpowiednio je dokumentuje.
9. Jeśli zeznania pokrzywdzonego mają bardzo istotne znaczenie dla śledztwa, a jego wiedza na temat popełnionych przestępstw może stanowić zagrożenie dla jego bezpieczeństwa, istnieje możliwość objęcia go bezpośrednią ochroną policji jako osoby zagrożonej.
10. Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka albo osoby dla niego najbliższej, na wniosek tej osoby jej dane adresowe mogą zostać zachowane do wyłącznej wiadomości prokuratora lub sądu, o czym należy ją pouczyć.
11. W trakcie prowadzenia czynności procesowych z udziałem pokrzywdzonego/świadka należy wszechstronnie ustalić okoliczności czynu, a w szczególności:
  - okoliczności związane z pierwszym kontaktem z osobami proponującymi pracę czy też organizującymi wyjazd:
    - czas, miejsce, sposób nawiązania kontaktu, ew. stopień zażyłości i relacje pomiędzy pokrzywdzonym i osobami nawiązującymi kontakt,
    - osoby które pośredniczyły, nakłaniały, pomagały w organizacji wyjazdu (czas, miejsce, sposób, ew. dane personalne lub inne okoliczności mogące pozwolić na ustalenie ich tożsamości),
    - propozycja pracy i ewentualnych świadczeń, które padły ze strony organizatorów, na jakich warunkach, czy określony był charakter zatrudnienia, wynagrodzenie, sposób płatności, okoliczności związane z dostarczeniem (dojazdem na miejsce) oraz pobytem na miejscu,
    - dokumenty jakie były wykorzystane przy organizacji wyjazdu,
    - ewentualne koszty jakie świadek/pokrzywdzony poniósł w związku z wyjazdem (sposób płatności, rodzaj waluty, czas i miejsce przekazania),
  - okoliczności związane z wyjazdem:
    - miejsce zbiórki, liczba osób wyjeżdżających (w miarę możliwości z danymi personalnymi i miejscem przeznaczenia) oraz liczba osób ze strony organizatora (wszelkie możliwe okoliczności pozwalające na identyfikację)

- środek transportu, warunki transportu, zachowanie organizatorów (włącznie z ustaleniem czy odebrano pokrzywdzonemu dokumenty, jeśli tak to w jaki sposób)
  - trasa przejazdu, sposób i okoliczności przekraczania granicy, ew. zmiany środków transportu lub przewoźników,
  - dostępność do środków komunikacji (np. do telefonu) i zakres swobody w ich użytkowaniu,
  - okoliczności dotyczące miejsca przeznaczenia:
    - okoliczności dojazdu, osoby które oczekiwały na przyjazd, sposób zakwaterowania, sposób traktowania,
    - opis miejsca i warunków panujących na miejscu,
    - sposób traktowania przez organizatorów,
    - sposób w jaki uzyskano informację o warunkach i charakterze pracy (czy różniła się od pierwotnej oferty, jaka była reakcja na zaistniałą sytuację, jakie było zachowanie sprawców),
  - okoliczności związane z wykonywaniem pracy:
    - miejsce, czas i organizacja pracy,
    - dojazd do pracy i związany z tym zakres swobody poruszania się i komunikacji,
    - forma wynagrodzenia i termin płatności,
    - posiadanie dokumentu tożsamości lub innego dokumentu uprawniającego do podjęcia pracy przez pokrzywdzonego,
    - zachowanie sprawców,
    - rodzaj i okoliczności ewentualnych obrażeń doznanych w trakcie pracy,
    - rodzaj i częstotliwość ewentualnych środków podawanych pokrzywdzonemu,
    - czas, miejsce i rodzaj ewentualnej pomocy lekarskiej udzielonej pokrzywdzonemu,
    - występowanie specjalnej instrukcji nt. sposobu zachowania się pokrzywdzonego w przypadku jego kontaktu z organami ścigania,
    - inne okoliczności wynikające z konkretnego stanu faktycznego.
12. Na wniosek pokrzywdzonego/świadka należy rozważyć możliwość obecności przy przesłuchaniu przedstawiciela organizacji pozarządowej kompetentnej w kwestiach wsparcia ofiar handlu ludźmi.
13. Dokonywane w toku prowadzonego postępowania przygotowawczego okazania powinny być przeprowadzone w sposób uniemożliwiający rozpoznanie pokrzywdzonego/świadka przez osobę rozpoznawaną – art. 173 § 2 kpk.
14. W każdym przypadku, ze względu na ryzyko, iż świadka nie będzie można przesłuchać w dalszym postępowaniu powinno nastąpić:
- przesłuchanie pokrzywdzonego/świadka przez sąd w trybie art. 316 § 3 kpk.; W przypadku pokrzywdzonego małoletniego – poniżej lat 15, pokrzywdzonego przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (rozdział XXV) oraz przeciwko rodzinie i opiece (rozdział XXVI), przesłuchanie przez Sąd jest obligatoryjne (art. 185a kpk).
  - jeżeli względy techniczne nie stoją na przeszkodzie przesłuchanie również w trybie art. 147 kpk, o czym należy przed uruchomieniem urządzenia uprzedzić osoby uczestniczące w czynnościach.

Zasady postępowania z pokrzywdzonym/świadkiem przestępstwa handlu ludźmi, niebędącym obywatelem RP.

1. W przypadku, gdy osoba zgłaszająca się lub zatrzymana jest cudzoziemcem powinna zostać poinformowana na piśmie o:
  - a) możliwości objęcia jej *Programem wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi* i warunkach z tym związanych tj. o konieczności zerwania przez ewentualnego pokrzywdzonego wszelkich kontaktów ze sprawcami;
  - b) przysługującym jej prawie do pomocy społecznej, zgodnie z art. 7 pkt. 7a ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

Powyższe informacje winny być przekazane z udziałem tłumacza, bądź też doręczone na piśmie w języku, którym władza pokrzywdzony. Ponadto wszelkie czynności, o których mowa w pkt 6 i 7 cz. I Algorytmu winny być realizowane z udziałem tłumacza.

2. W przypadku gdy ewentualny pokrzywdzony przebywa na terytorium RP bez wymaganego zezwolenia można mu udzielić zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony jeżeli organ właściwy do prowadzenia postępowania w sprawie zwalczania handlu ludźmi stwierdza, że cudzoziemiec jest prawdopodobnie ofiarą handlu ludźmi w rozumieniu decyzji ramowej Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi.

W przypadku, gdy pokrzywdzony zdecyduje się skorzystać z powyższych uprawnień, organ ścigania, który prowadzi w przedmiotowej sprawie postępowanie kieruje do właściwego wojewody pismo potwierdzające uzasadnione przypuszczenia, że dana osoba może być pokrzywdzoną w wyniku przestępstwa handlu ludźmi i że w stosunku do niej podjęto decyzję o objęciu *Programem wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi*.

3. Jeżeli ewentualny pokrzywdzony – cudzoziemiec wyrazi wolę uczestnictwa w *Programie*, a przekazane przez niego informacje dają podstawę do uznania za wiarygodne, że może być pokrzywdzonym w wyniku przestępstwa handlu ludźmi, decyzję o objęciu *Programem wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi* podejmuje kompetentny funkcjonariusz. Wypełnia on formularz zgłoszenia do *Programu* i niezwłocznie przesyła go do właściwych koordynatorów odpowiedzialnych za zwalczanie handlu ludźmi w KWP/oddziale SG oraz w KGP/KGSG, prokuratora prowadzącego sprawę, a także do koordynatora odpowiedzialnego za realizację programu w MSWiA.
4. Koordynator w MSWiA potwierdza fakt objęcia cudzoziemca *Programem*, informując o tym na piśmie prokuratora prowadzącego sprawę, koordynatorów w KGP i KGSG oraz jednostkę zgłaszającą, jak również organizację pozarządową realizującą *Program* w oparciu o umowę zlecenia zadania publicznego z ministrem SWiA.
5. Z uzyskanych od pokrzywdzonego informacji funkcjonariusz organów ścigania sporządza notatkę służbową, która może stanowić podstawę do wszczęcia czynności służbowych, zmierzających do zweryfikowania możliwości zaistnienia przestępstwa z art. 189a kk i innych.

W przypadku zgromadzenia materiału uprawniającego do wszczęcia postępowania przygotowawczego, niezależnie od postawy pokrzywdzonego, konieczne jest przesłuchanie go w charakterze świadka, przed wydaleniem z terytorium RP, nawet wówczas, kiedy treść zeznań nie wniesie istotnych okoliczności dla postępowania.

6. W uzgodnieniu z właściwą organizacją pozarządową, pokrzywdzony cudzoziemiec może być umieszczony na okres 1 – 2 dni w miejscu wskazanym przez organizację, a następnie przewieziony do schroniska prowadzonego przez organizację. Wskazane jest, jeśli wyma-

gają tego okoliczności, ustanowienie asysty funkcjonariusza organu ścigania na czas transportu pokrzywdzonego do bezpiecznego miejsca schronienia.

7. Jeżeli w trakcie dwumiesięcznego okresu przeznaczanego na podjęcie przez pokrzywdzonego cudzoziemca decyzji o współpracy z organami ścigania, wszczęte zostanie postępowanie przygotowawcze, a cudzoziemiec wyrazi zgodę na podjęcie takiej współpracy, należy niezwłocznie przystąpić do podjęcia czynności procesowych, a w szczególności do przyjęcia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa i przesłuchania w charakterze świadka. Optymalnym jest, by przesłuchanie prowadził odpowiednio przeszkolony funkcjonariusz tej samej płci co pokrzywdzony. Z uwagi za wysokie prawdopodobieństwo, iż ofiara/świadek znajduje się pod wpływem silnego stresu pourazowego, wskazana jest podczas przesłuchania obecność psychologa, posiadającego w miarę możliwości wiedzę w zakresie postępowania z ofiarami przemocy (art.192 § 2 kpk). Jeżeli cudzoziemiec nie włada językiem polskim, niezbędną jest obecność tłumacza.
8. Jeżeli w toku postępowania przygotowawczego zajdzie potrzeba udziału pokrzywdzonego w czynnościach procesowych w miejscu zgłoszenia przestępstwa, zostanie on przewieziony ze schroniska, w którym przebywa do miejsca przeznaczenia. Podczas pobytu przebywać będzie w schronisku lub innym miejscu wyznaczonym za jego zgodą i zgodą przedstawiciela organizacji pozarządowej realizującej *Program*.
9. Jeżeli w trakcie prowadzenia postępowania przygotowawczego, organ poweźmie decyzję o zaprzestaniu istnienia przesłanek warunkujących wydanie zarówno wizego pobytowego jak też zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony, niezwłocznie informuje o nich właściwego wojewodę.